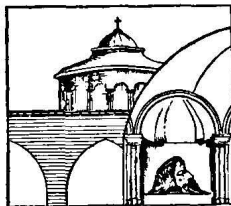

ՍԻՈՆ
ԿՐԾՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ
ԲՆԱԽԱՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏ. ԵՐԻՌԱՆԼԻՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ

ՀՈՐ
 ԵՐԶԱՆ

1961

ԼԵ.
 ՏԱՐԻ

«سِيُون» مجلة أرمنية شهرية، دينية، أدبية، ثقافية. للغة والبيان

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
 Printed in JERUSALEM

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նախնախորհրդին եւ ամուսնուրին Նորին Վեհ. Հիւսէյն Թաղաւորին	161
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	
— «Մուրին մեջէն»	163
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— Տեսիլը ժողովուրդներու կեանքին մէջ	ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՖԵԱՆ 167
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ	
— Ապրիլ 24	ՎՏԱՐԱՆԴԻ 172
— Բնութիւն	Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 175
ԿԱՆՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ	
— Վարդապետութեան աստիճանները Հայ եկեղեցւոյ մէջ	ՇԼՈՅՍ 177
ԳՐԱԽՕՍՈՒԿԱՆ	
— «Լիակատար Քերականութիւն Հայոց Լեզուի Համեմատութեամբ 562 Լեզուներին»	ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ՎՐԻ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ 180
ԽՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ	
— Միջոցը եւ ոգին	Թրգմ. ՇԱՀԷ ՎԱՐԻԱՊԵՏ 183
— Յայտնութեան Աստուածը ըստ Փիլոնի . եւ վերջին ժամանակներու զինք ուրացողները	Թրգմ. Վ. Ա. Գ. եւ Ա. Ս. Գ. 186
Հանգիստ՝ Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարք Ամեն. Տ. Դարեգին Արքեպս. Խաչատուրեանի	189
Ո. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ	
— Եկեղեցականք-Բեմականք	190
— Պատեօնականք	191
— Ոյցեւորքիւն Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան ներկայացուցչին	192
— Տարեկան Դատեանագէտ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի	192

صدرها - بطريق كية الارمن الارثوذكس المدير والمحرر المسؤول - صاحب النياقة ورئيس الاساقفة هاكازون أبراهيميان
يوليو ١٩٦١
تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس العدد ٧

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
Editor - Archbishop Haigazoun Abrahamian, Armenian Convent, Jerusalem.
Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

ՆՇԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՍՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ
ՆՈՐԻՆ ՎԵՋԱՓԱՌՈՒԹԻՒՆ ՀԻՒՍԵՅՆ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ

Մայիսի 1-ին, Վեհափառ Քաղաւորը յայտարարեց իր ժողովուրդին թէ, հետեւելով իր սրբի զգացումներուն, որո՞ւսմ էր իրեն կեանքի ընկեր ունենալ Օր. Մուսա էլ-Հիւսէյնը: Նոյն օրը յայտարարուեցաւ նաեւ հեռանախօսութիւնը: Յաջորդ օր, Նորին Ամենապատուութիւն Սրբազան Պատրիարքը, ընկերակցութեամբ Լուսարարապետ Գեորգ. Տ. Հայրիկ Սրբազանի, Դիւանապետ Հոգե. Տ. Շահէ Վրդ. Ի եւ Ամմանի Հոգեւոր Հովիւ Տ. Դաւիթ Վրդ. Ի, փութաց Պատմանի պալատը իր, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան եւ հայ ժողովուրդին ուրախութիւնը արձանագրելու համար պատուոյ տոմարին մէջ, կրօնապետներու, հախարարներու, դեսպաններու եւ երկրի երեսէլիներու խումը բազմութեան մը մէջ:

Սակայն, երբ Սրբազան Պատրիարք Հայրը իր ընկերակիցներով հասաւ պալատի տուֆին, ընդունելութեան յանձնախումբի անդամները առաջնորդեցին զինքն պալատի մեծ դահլիճը, ուր Վեհափառ Քաղաւորը, շրջապատուած իր պալատականներով կ'ընդունէր

իր նախադրմանը եւ աւագանիին ընտրաւորութիւնը: Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարք ընտրաւորեց Նորին Վեհափառութիւնը եւ յայտնեց իր ուրախութիւնը, որ առիթ կը ընտրուի իրեն անձամբ արտայայտելու իր եւ Միաբանութեան ջերմ ու արագին զգացումները, ուրախ այս օրուան առթիւ:

Մայիսի 25ին, Նորին Ամենապատուութիւնը, ընկերակցութեամբ Դիւանապետ Զոգե. Տ. Շահէ Վրդ ի, գնաց Ամման եւ ներկայ գտնուեցաւ զինուորական մեծ տղանցին, որ տեղի ունեցաւ Հիւսէյն Էրան բարձունքին վրայ, Յորդանանի անկախութեան տօնին, պատեփ իսլամական տօնին եւ վեհափառ Քաղաւորի ամուսնութեան երեակ առիթներով: Զինուորական շնորհակցութիւններ կ'ընէր Վեհ. Քաղաւորը իր նախադրմանը, պաշտականներով եւ զինուորական բարձրագոյն սպաներով:

Յետ միջոցէի տեղի ունեցաւ ամուսնութիւնը Ն. Վեհ. Հիւսէյն Քաղաւորին ընդ Օր. Մուհա էլ-Հիւսէյնի, Պատմանի պալատին մէջ, շատ մեծ շքանակի մէջ:

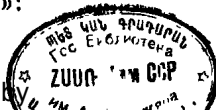
Յունիսի 24ին, ժամը կէսօրուան 1ին, ըստ նախապէս կարգադրուած ժամադրութեան, Ն. Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայրը, ընկերակցութեամբ Լուսարարապետ Գեորգ. Տ. Հայրիկ Ս. Եպս. ի, Դիւանապետ Զոգե. Տ. Շահէ Վրդ. ի եւ գաւազանակիր՝ Զոգե. Տ. Գեղամ Արքեպիս, ներկայացաւ Պատմանի պալատը եւ ընդունուեցաւ Ն. Վեհ. Հիւսէյն Քաղաւորին: Պատրիարք Սրբազանը խօսք առաւ եւ ներկայացուց Վեհ. Քաղաւորին իր, Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան եւ բովանդակ հայութեան խնդակցութիւնը, թագաւորական ուրախալիք ամուսնութեան առթիւ, մաղթելով երջանկութիւն՝ արքայական ամուսնին, արեւտաւորութիւն՝ սիրեցեալ Քաղաւորին, անսասանութիւն Հաւիտական գահին եւ յառաջդիմութիւն եւ ծաղկում՝ Յորդանանի՝ մեր հայրենիքին:

Նորին Վեհ. Քաղաւորը, զգացուած Պատրիարք Զոր արագելոյ արտայայտութիւններէն, յայտնեց իր ընտրաւորութիւնը եղած մաղթանքներուն համար:

Ապա, Սրբազան Պատրիարք Հայրը խնդրեց Վեհ. Քաղաւորին որ հանի ընդունիլ Պատրիարքարանիս կողմէ հազար տնայի յատկացումը մարգագետնի ծրագիրին, թագաւորական ամուսնութեան ուրախ առթիւ: Պատրիարք Հայրը աւելցուց թէ Ս. Յակոբեանց Աթոռը պատրաստ է իր կարելիութեան սահմաններուն մէջ օգնելու եւ զօրակից կանգնելու բոլոր երկրօգուտ եւ շինարար այն ծրագիրներուն, որոնք կը յղացուին եւ կը գործադրուին թագաւորական բարձր հանձնարան եւ հովանաւորութեան ներքին:

Վեհ. Քաղաւորը պատասխանեց ընտրաւորութեամբ եւ աւելցուց. «Մեզի համար թանկագին է հաստատել որ նման ծրագիր մը կը զմահատուի ձեր ալ կողմէ: Մենք ուսադրութեամբ եւ ընտրաւորութեամբ պիտի յետն ունենանք Ձերոյ Ամենապատուութենէն, մեր երկրի յառաջդիմութեան եւ ժողովուրդի բարօրութեան համար»:

Այս բարեպատեհ եւ ուրախ առիթով կը կրկնենք մեր եկեղեցւոյ դարաւոր մարդանքը, պատմաւորս եւ ասուածաւոր թագաւորներուն ձօնակցութեամբ. «Քաղաւոր փառաց Աստուած Զոգից կենդանարար, նորոգեալ հանապազ գլխնդանութիւն եւ գերջանկութիւն մերոյ թագաւորին, զի օրհնեսցուի զեղ. Տէր, այժմ եւ յաւիտեան»:

—≡ Մ ի Ո Ն ≡—

Լ.Ե. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1961

◀ ՅուՆիս ▶

Թիւ 6

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

«Մ Ո Ւ Թ Ի Ն Մ Է Զ Է Ն»

Խորունկ ցաւով է որ վերստին կ'անդրադառնանք տրտում այս խորագրին, ախտանշելու համար արարքներ՝ որոնք զանազան գողունի ձևերով տակաւին կը շարունակուին, իրենց մարդու և հայու արժանապատուութիւնը ծախած կարգ մը ախտաժէտներու կողմէ։ Այս թշուառամիտները ձախողելու դատապարտուած իրենց սադրանքներով կը կարծեն թէ պիտի կրնան դժուարութեան մատնել Հաստատութեան սպասարկուները, որոնք տարուան մը խաղաղութեան ընդմէջէն կը ջանան ընելու իրենց լաւագոյնը, բուժելու անմտօրէն պատճառուած վէրքերը հոգիներուն, և աւերները Վանքին։

Ըսած էինք ասկէ առաջ ու կը կրկնենք, թէ անձնական և մեղապարտ հաշիւներով ի գործ դրուած վարկարեկումի այս փորձերը, յաջա օտարներու և ազգայնոց, ընդդէմ խթանի նետուած աքացիներ են լոկ, աւելին՝ ոգեսպառ զալարումներ, անդառնալիօրէն ընկղմած պատրանքներու։ Հրապարակը իրենց սուտերով ողողել ուզող մարդոց դէմ որոշեր էինք լռել, սակայն, ինչպէս կ'երևի, տակաւին կան մարդեր, որոնք մեր լռութեան ոսկին կապարի տեղ կը փորձուին ընդունիլ։

Այս անգսպանակ կզակները չեն անդրադառնար որ նուիրական այս ժառանգութեան սպասաւորները, ավքեր ալ կոչուին անոնք, միակ իղձ մը և ուխտ մը ունին, ընելու իրենց բովանդակ կարելին, Աստուծոյ փառքին և ազգի պատուին համար մեր նախնիքներէն մեզի ժառանգ տրուած սրբազան այս Տունը պահելու և աւելի բարգաւաճ վիճակի մէջ դնելու՝ մեր ժողովուրդի զգուանքին և օտարաց յարգանքին առկա։ Այդ իղձը իրականացնելու մեծագոյն պայմաններէն մին է, համերաշխութեան և նուիրումի ոգին, որ դերակատար ոյժն է բոլոր աստուածահաճոյ ձեռնարկներուն։

Մեր խորին համոզումն է թէ մեր պաշտած այս իտէալին, այսինքն այս

Հաստատութեան սրբազան ոգիին թշնամիներն են անոնք՝ որոնք կը փորձեն խանգարել անոր ներքին խաղաղութիւնը, իսկ աւելի մեծագոյնները անոնք՝ որոնք ներքին համբարաշխութիւնը վրդովող այսպիսի վիճակ մը չեղած պարագային, ինչպէս է այժմ, չար զգացումներէ մղուած, կ'ուզեն բոլորովին հակառակը հաւատացնել հանրային զգացումին, որ շատ յաճախ ըսուածներէն կը կազմէ իր զաղափարները:

Ձեռք ուզեր անդրադառնալ անցեալին, ո՛չ ալ վերլուծել արարքը, որ ահաւոր փոթորիկի մը նման, տակաւին երէկ, այնպիսիք այս Հաստատութիւնը, քանի մը անմիտ փառասէրներու կողմէ: Ի վերջոյ ամէն զործ իր արդիւնքէն կը դատուի, և իրագործուածը ծանօթ է բոլորիս: Յաւիտենական է ճշմարտութիւնը, ով որ հով կը սերմանէ՝ պարտաւորուած է փոթորիկ հնձելու:

Գիծը ծուռ տանող մարդոց նկատմամբ արդահատանք ունինք միայն, ըլլան անոնք միաբաններէ կամ ժողովուրդէն, որովհետեւ կը հաւատանք թէ անոնք բոլորը կը տառապին հոգեւոր ու մտաւոր չքաւորութենէ, աւելին՝ այդ եղելիքները տէր չեն իրենց անձերուն, զանոնք կիրքով ու շարունակաբար լեցուցած ըլլալուն համար: Տարիներէ ի վեր յարակրկնուած սուտերն ու զրպարտութիւնները, ճիշդ է թէ չեն յաջողած շեղեցնել ճշմարտութիւնը իր ուղիէն և արդարութիւնը իր ընթացքէն, սակայն այս բոլորը կու գան խախտելու մեր համարումը կարգ մը մարդոց անկեղծութեանը նկատմամբ՝ որոնք տակաւին հաւատք կրնան ընծայել վաւերական շարագործներու, երբ անոնք, երէկ և այսօր, չափուեցան, կշռուեցան և իրենց ծանրութեամբ պակաս գտնուեցան:

Անոնցմէ մին, չուրջ տարուան մը սգաւոր լուսինէն յետոյ, գիրք է գրեր, փաստելու իբր թէ «անօրէնութիւններ», որոնք օրինաւոր եղած ըլլալուն համար խարանհար ըրեր են այս հովկուր: Եղելութիւնը որ նիւթ է ծառայել հոգեւոր այս լսնոտին, իր օրինաւորութեամբը խնայան վաւերական ու հաստատուն է, որ իր բարբառնականքները, իրենց այլապէս աղերսարկու և սրտառուչ հանգամանքով, մեզի ոյժ չեն տար հարուածելու գինքը, որ շատ լաւ պիտի ընէր, եթէ փոխանակ գիրք գրելու, լռակեացներու յատուկ վանք մը քաշուէր, լռութեան մէջ քաւելու իր այն մեղքերը, որոնք հատորներով չեն սպառիր:

Տակաւին ուրիշներ, նոյն հիւանդագին երեակայութեան ծնունդ, Ամբիկայի և ուրիշ զանազան գաղութներու մէջ, կը շարունակեն երգել իրենց պաշտօնը զբաւանդութիւնները, շրջելով տունէ տուն և մարդէ մարդ, նախանձով ու թոյնով լեցուն, պղտորել շանալով մեր բարի ժողովուրդին տրամադրութիւնները, որոնք մինչև երէկ ուրիշ զգացումներով սովոր էին նայելու սրբազան այս Հաստատութեանը: Ձեռք գիտեր թէ մինչև երբ պիտի տևէ մոլեռանդ այս ճիւղաճիւղ: Ձեռք զարմանար խելակորոյս այս քարոզիչներուն, բայց կը զարմանանք ունկնդիրներուն, որոնք իրենց միամտութեանը մէջ պատմուճանաւած, չեն գիտեր զատորոշել սուտը ճշմարտութենէն:

Տակաւին մօրուսաւոր և անմօրուս նենգամիտներ, որոնք կոտորաւոր սուտերով մրոտել կը փորձեն տեղական և օտար լրագիրներու էջերը, այն միամիտ հաւատքով թէ կրնան կասկածանքի ենթարկել օրուան վարիչները, քառանց ըմբռնել կարենալու, թէ սուտն ու զրպարտութիւնը ո՛չ միայն չեն յաջողիր, այլ ճակատագրուած են խայտառակելու գիրենք յերկրողները:

Դեռ քանի մը ամիսներ առաջ, մութին մէջ ծածկուած դաւադիրներ, տեղական թերթի մը մէջ գրել տուին թէ վանքապատկան հողեր կը վաճառուին Խարայէի մէջ, առանց մտածել կարենալու որ նման որևէ գործողութիւն Ս. Աթոռոյ Տնօրէն և Լնդհ. Ժողովներու որոշումներով միայն կրնայ ըլլալ։ Եղածը, իրականին մէջ, ըստածին ճիշդ հակառակն էր։ Երկու կտոր հողեր գնուեցան, մին Նազարէթի և միւսը Հայֆայի մէջ, դպրոցի և գերեզմանոցի համար։ Վերջինը զինն էր Ս. Աթոռոյ Միաբան հանգուցեալ Տրդատ Վրդ. Պէրպէրեանի նուիրատուութեան, որ իր կենդանութեանը, կտակով փափաք յայտնած էր որ դրամատան մէջ իր կողմէ ի պահ դրուած 1500 Խարայէեան ոսկիի գումարը, Հայֆայի մէջ իբրեւ ազգային գերեզմանատուն ծառայող հողի մը գնման յատկացուի։

Իրողութիւնները ըրջուած տեսնելու, գիտակցաբար ստելու և հանրութիւնը խաբելու այս անխղճ փութկոտութիւնը, յետ այսու, շատ սուղի պիտի նստի բոլոր անոնց՝ որոնք պիտի ուզեն շարունակել իրենց այս զգուելի գործը։ Կ'ըսենք ասիկա, առանց աժան սպառնալիքի, որովհետեւ ցարդ մեզի սկզբունք ըրած էինք անյոշաշար և հանդուրժող ըլլալ, անբերբայ այն մտածումով, թէ շարագործները սահմանուած են պատուհասուելու։ Սակայն ի վերջոյ շարերուն հանդուրժելու համբերութիւնը, նոյնիսկ սուրբերու մօտ, չափ մը ունի, հակառակ իրենց հոգիներու անհուն մթերքին։ Մեղը, նոյնիսկ շարժով զգեստաւոր, պարտի իր կշիռն ունենալ խղճմտանքի նժարին։ Ուղեղի տեղ մաղձամաշկ մը, և մարմնի տեղ՝ մեր ցեղային տիպարը եղծող նիւթացած շուք մը ունեցող եղկէիներուն գփուար է զգաստանալ, անոնք հոյէ պտուկներու նման տակաւին շատ պիտի եփին, առանց ճաթիլ կարենալու։ Ի վերջոյ շարութիւնը հոմանիշ է սրտի ամայութեան, գետին մը հողի յատակին, տատակներով լեցուն։ Սուրբ վրէժխնդրութեան մը զգացումը, որ քիչերու շնորհուած անաքինութիւն մըն է, իբրեւ մտքի և հողի սխրագին երևոյթ, վերոյիշեալ թշուառամիտներու ջով կը շփոթուի զրպարտութեան և շարութեան հետ, որ խաւարն է հողին և տրտմութիւնը մտքին, աւելին՝ ներքինացումը բոլոր անաքինութիւններու։

Անսալով աղիւ և բարի հոգիներէ մեզի եղած թելադրութեանց, փորձեցինք մոռնալ շարիքներով լեցուն անցեալը, որ այս սրբազան Հաստատութեան բաժինը եղաւ, որպէսզի ժամանակին կեր ըլլալիք տրտում իրադարձութիւնները չթարմանան միտքերու մէջ։ Թողովը որ արդարօրէն պատուհասուածները, խղճի խայթէն նեղահար, տապալտկին, զլխատուած հաւերու նման, առանց մեռնիլ կարենալու։ Ի վերջոյ ո՞վ է կրցեր փախչիլ կեանքի զիրէն, որ այս պարագային դատակնիքն է մարդոց արարքներուն, արդարութեան կնիքով կնքաւոր։

Հակառակ մեր այս մեծ զիջողութեան, այսինքն սուտերու և զրպարտութեանց դէմ ինքզինքնին չպաշտպանելու շարժարագին մեծանձնութեան և ներողամտութեան, կործանած ճակատի փախստական զինուորներէն ոմանք, պահուստած իրենց թաքստոցներուն խորը, աննպատակ հրախաղութիւններ կը փորձեն, իր ճամբայէն աներկմիտ ընթացող կարաւանը անաբեկելու արգահատելի ճիգերով։ Չենք ուզեր մանրամասնել բոլորիս այլեւ շատ ծանօթ անոնց

գործունէութեան միջոցներն ու կերպերը, որոնք անցնող հինգ տարիներու ընթացքին գործադրուեցան և տակաւին կը շարունակուին, և սակայն միշտ չար բախտէն նետահար:

Եթէ ուզենք այս ողբերգակ կատակերգուններուն ցարդ իրագործածները խտացած տարազով մը ներկայացնել, համաձայն իրենց տրամաբանութեան և որդեգրած ռազմավարութեան, առանց չափազանցութեան, կը յանգինք հետևեալ ձևին. — Զրպարտութիւնը հաւասար է սուտի և սուտը զրպարտութեան, երկուքը միասին՝ ձախողութեան: Հակառակ շատ յստակ և փորձուած այս տարազին, արկածախնդիր այս խիկարները չեն խելամտիր և կ'ուզեն իրենց միայն յատուկ ալիքովով մը սուտը ճշմարտութեան վերածել, քննելով այս կերպ թէ՛ ճշմարտութեան՝ և թէ բոլոր անոնց երեսին, որոնք չեն ուզեր զգալ այս անկարելին:

Հետեւաբար, եղբափակելով մեր նշումները, որոնք հակիրճ մէկ ազգաբարձրը կ'ուզենք նկատել յետ այսու մեր ըսելիքներուն և ընելիքներուն, պաշտօնապէս կը յայտարարենք. ա) Շուտով պիտի հրատարակենք պատրաստութեան մէջ եղող «Կապոյտ Գիրքը», եթէ խոշոր չի հնչեր անունը այս գործին, որ փաստացի պատասխանն է նախ օրինակորութիւնները «անօրէն» տեսնող երազատեսներու ցափռուածներուն, մեր տրամադրութեան ներքև եղող վաւերագրերու, նամակներու և ստորագրութիւններու պատկառելի թէղին լոյսին ներքև: Բ) Գրաւոր վկայութիւններով պիտի վերբերուին զործագրուած դաւին մանրամասն երեսները, տակաւին շատ քիչերու ծանօթ, ինչպէս նաև վար պիտի առնուին դիմակները սրտցաւ ու ազնիւ նկատուած շատ մը ազգայիններու, որոնք այսօր պիտի ամչան դաւադիրներուն զոհ գացած ըլլալուն համար, դաւը զիրենք դաւաճանելէ վերջ մանաւանդ: Գ) Լուսանկարներով և վկայագրերով պիտի ցուցնենք զործագրուած չարաշահութիւններն ու զողութիւնները, կալուածական և դրամական, որոնք փորձ աւազակներու միայն յատուկ են: Դ) Ոստիկանութեան կողմէ ստուգուած միջոցներով պիտի ապացուցանենք անհետացած աւանդներու զողութիւնները, իրենց ճեւղակ մօրուներէն չամչցող արքեպիսկոպոսներու կողմէ, որոնք եթէ կաթիլ մը զգացում և խիպ ունենային, իրենց փէշերը սոթած, խանութէ խանութ չէին շրջեր, չարափօսութեան և սուտի ղէշսաններ կարգալով այլևս իրենցմէ զոռած ականջներու: Ե) Մեր իրաւասութեան և կարողութեան սահմանին մէջ եղող բոլոր միջոցներով, խստօրէն պիտի հակադդենք այն բոլոր արարքներուն, որոնք այս նուիրական Հաստատութեան պատուին ու շահին հետ գործ կրնան ունենալ:

«Որ ունի ականջս լսելոյ՝ լուիցէ»:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԻՆԸ

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

«Առանց մարգարեութեան ժողովուրդը
կը խտորեի» (ԱՌԱԿ. ԻՓ. 18):

Մարգարեութիւնը բառը հոս տեսիլ կը նշանակէ: Ժողովուրդ մը եթէ պիտի ապրի եւ իր կեանքը պիտի մշտնջենաւորէ երկրագունդիս վրայ՝ պէտք է տեսիլ ունենայ եւ կամ տեսիլ ունեցող առաջնորդներու յանձնէ իր ազգային կեանքին ղեկավարութիւնը:

Տեսիլ կը նշանակէ հասարակ աշքով շնչմարումը բաները հագեկան աշքերով տեսնել, գալիք բաներու մասին այժմէն գիտնալ եւ տեսանելի իրերուն ետեւը կեցող անտեսանելի իրականութիւններուն ծանօթանալ: Իշխաք Նիւթընը երբ օր մը իր պարտէզին մէջ աթոռի մը վրայ նստած էր ծառին թակ, ծառէն խնձոր մը ինկաւ ոտքին, ինչ որ անտարակոյս ուրիշներուն ալ պատահած էր երբեմն: Բայց Նիւթըն, իրեւ գիտուն, այս տեսանելի իրականութեան ետեւ անտեսանելի օրէնք մը նշմարեց եւ անկէ ձգողութեան օրէնքը (Law of gravitation) գտաւ:

Տեսնելու կերպիւր կան: Երկու մարդիկ նոյն բանին վրայ կը նային, բայց մէկը լոկ անոր արտաքին երեւոյթը կը տեսնէ, մինչ միւսը՝ այդ երեւոյթին ետեւ թաքնուած իրականութիւնները: Տեսիլ ունեցողը երկու տեսակ աշք կ'աւանդուի՝ ֆիզիքական եւ հոգեկան, առաջինով աշխարհի տեսանելի իրերը՝ իսկ երկրորդով հոգեոր իրականութիւնները տեսնելու համար:

Երբեմն Աստուած երազներով կը յայտնէ մեզի իր ճշմարտութիւնը: Յովսէփ Գեղեցիկ երազներ տեսաւ եւ այդ երազներով պատուեց իր եղբայրներուն զայլքը բաներու մասին նախատեսութեան կարգադրութիւնները:

Աստուած երբեմն ալ իր պատգամները մեզի կը յայտնէ մարգարէներու միջոցաւ: Յովէլ մարգարէ՝ քրիստոնէական շրջանի

մէջ պատահելիք դէպքերու մասին կանուխէն ըսաւ: «Սէ պիտի ըլլայ որ ասկէ ետեւ իմ հոգիս ամեն մարմնի վրայ պիտի բաքեմ, ձեր տղաք եւ ձեր տղիկները պիտի մարգարեանան, ձեր ծերերը երազներ պիտի տեսնեն եւ ձեր երիտասարդները տեսիլներ պիտի ունենան» (Յովէլ, Բ., 28): Այս մարգարէութիւնը կատարուեցաւ Պենտեկոստէի օրը (Գործք. Բ., 1-19):

Երբեմն ալ Աստուած իր կամքը մարդոց կը յայտնէ տեսիլներու միջոցաւ: Պետրոս առաքեալ երբ Յուպպէի մէջ վեցերորդ ժամուան տանիքը ելաւ աղօթելու համար, տեսիլք մը ունեցաւ: Նախապէս ինք Աւետարանը միայն հրեաներուն կը քարոզէր, բայց այս տեսիլքը իր մտքի հորիզոնը ընդլայնեց, հրէական նեղմտութենէ ազատագրուեցաւ, սկսաւ իրերը Աստուծոյ աշքով դիտել եւ հնիւնոսներուն ալ քարոզելու պէտքը զգաց:

Ազգ մը որ մարգարէներ ունի կամ տեսիլ ունեցող առաջնորդներով կը կառավարուի, իր ազգային կոչումէն չի հեռանար, իր առհմային առաքինութիւններուն ու ժառանգութիւններուն հաւատարմով կը մնայ, իր ազգային բարձր գիտակցութիւնն ու իտէալները չի կորսնցնիր. այս տեսակ ազգ մը իրերուն վրայ վերէն կը նայի, ամէն բան Աստուծոյ ակնոցովը կը դիտէ եւ ուստի արդարութեան ճամբէն չի շեղիր:

Տեսիլ ունեցող մեծ անձնաւորութիւններու անունը իրենց ազգին մէջ պարփակուած չի կրնար մնալ: Այդպիսիներ միջազգային ու համամարդկային մեծ համբաւի կը տիրանան:

Ամերիկա այսօր աշխարհի մեծագոյն պետութիւններէն մին է իր հսկայ ճարտարարուեստով, հարստութեամբ, զաստիարակութեամբ, գեղարուեստով, բանակով, օդային ու նաւային ուժերով: Տակաւին 185 տարիներ անցած են իրեւ ազգ իր կապուաւորուելէն ստղին: Այսքան կարճ ժամանակուան մէջ ի՞նչ հսկայքայլ յառաջդիմութիւն է այս, ի՞նչ արագ զարգացում է ի՞նչ շարժումներ ինչպէս տեսնուածութիւն: Ի՞նչ է այս յաջողութեան գաղտնիքը, ուրիշ բան չէ բայց եթէ տեսիլ ունեցող մեծ առաջնորդներու գոյութիւնը իր երկրին մէջ:

Հայը երեք հազար տարուան հին ազգ մըն է։ Իրեն հին ու մեծ դրացի ազգերը այսօր անհետացած են քաղաքակրթութեան թաղարարներն։ Ինչ էլ գաղտնիքը որ ինք պահած է իր գոյութիւնը ցարդ, հակառակ իրեն պարտադրուած դժնդակ պայմաններուն։ Ուրիշ բան չէ բայց եթէ այն՝ որ զիտցած է հաւատարիմ մնալ տեսիլ ունեցող իր մեծ առաջնորդներու հետեւած ուղղութեան։

Ազգերն ալ անհատներու նման կը ծնին, կը մեծնան ու երբ իրենց ներքին կենսունակութիւնը հասնի՝ կ'իյնան ու կ'անհետանան հրապարակէն։ Կ'ապրին միայն այն ժողովուրդները՝ որոնք տեսիլ ունեցող առաջնորդներու ղեկավարութեամբ իրենց կենսունակութիւնն ու կորովը կը նորոգեն, որով կը պահեն իրենց ապրելու իրաւունքը կեանքի գոյամարտին մէջ։

Հարցնե՛ք այսօր թէ Ամբրիկա կրնա՞յ իր ներկայ յառաջդիմութիւնը շարունակել։ Պատասխանը կրնայ կամ դրական ըլլալ և կամ բացասական։ Որքան ատեն որ Միացեալ Նահանգներու ժողովուրդը հաւատարիմ մնալ Ուշիկիթներ, Ճէֆըրսոններ, Լինքոլններ, Ուիլսոններ, Ռուզվելթներ և այլ գաղափարապաշտ մարդոց խտելներուն, անկասկած պիտի շարունակէ իր գոյութիւնն ու յառաջդիմութիւնը և աւելի պիտի մեծնայ ու բարգաւաճի։ Բայց երբ հեռանայ այս տեսլապաշտ մարդոց ոգիէն, նիւթակնանայ, դրամի ու հաճոյքի ետէն վազէ և կորսնցնէ իր արդարութեան զգացումն ու Աստուծոյ վախը և յարգանքը բարոյական արժէքներու հանդէպ, մութ է իր ապագան։

Անգլիա կրնա՞յ ապրիլ իբր ազգ մինչև վերջ։ Այո՛, որքան ատեն որ արդարութենէ չչեղի և Շէյքսպիրներու ու Կլաւսթոններու ներշնչութեամբ ու տեսիլներով ապրի։ Ռուսիա կրնա՞յ իր այսօրուան մեծութիւնը պահել։ Կրնա՞յ, եթէ հաւատարիմ մնալ բարոյական սկզբունքներուն և ապրի Մեծն Պետրոսներու, Թօլսթոյներու և իր այլ տեսլապաշտ առաջնորդներու բարձր խտելներով ներշնչուած։

Հայը կրնա՞յ ապրիլ աշխարհի վրայ իբր ազգ։ Ասոր ալ դարձեալ նոյն ձևով պիտի պատասխանենք՝ Աստուծոյ խօսքին կընթեամ։ Այո՛, հայը պիտի ապրի որքան ատեն

որ հետեի իր Հոսաւորիչներու, Մեծն Ներսէսներու, Սահակ-Մեարագիներու, Քաջն Վարդաններու, Նարեկացիներու, Շնորհաւիտներու և այլ տեսիլ ունեցող առաջնորդներու ոգիին ու բարձր խտելներուն։

Ասիկա մարդու մը կողմէ արձակուած օրէնք մը չէ, այլ տիեզերքը կառավարող բարոյական սկզբունքներուն անյղիլի վճիռը։ Առանց տեսիլի ազգ մը կը կործանի։ Ժողովուրդ մը ապրելու համար տեսիլի պէտք ունի։

Ո՛ր է այսօր Հիթլերի կոչուած մեծ ցեղը, որ ասկէ 3000 տարիներ առաջ բարձր քաղաքակրթութիւն մը ունեցուցած էր Փոքր Ասիոյ մէջ։

Ո՛ր է այսօր Ասորիստանը, որ կը պարծենար իր Քաղաթաղաօթներով, Սաղամասարներով, Սարգոններով և Սենեքերիմներով։

Ո՛ր է բաբելոնացի ազգը այսօր, որ կը պարծենար իր Նաբուգոդոնոսորներով, Բաղդասարներով, զեռնէն երեք չորս հարիւր տոք բարձրութեան վրայ իր շինած առկիւնստ պարտէզներով՝ որոնք աշխարհի եօթը հրաշալիքներէն մին կը համարուէին։

Պատմութենէն անուն մը ևս յիշենք. Ռուր է այսօր Հոլոքոստի մեծածաւալ ու աշխարհաստան պետութիւնը, որ կը պարծենար 2000 տարիներ առաջ իր Յուլիոս Կեսարով, իր արարադառն օրէնքներով, իր վիթխարի բանակներով, իր յաղթական կամարներով և վերջապէս իր անսահման հաւատութիւններով։

Այս ազգերը և նաև շատ մը ուրիշներ կործանեցան ժամանակի ընթացքին ոչ թէ որովհետև դրամ, հարկերէք կամ բանակ՝ այլ որովհետև տեսիլ չունէին և կամ տեսիլ ունեցող հեռատես մարդոց յանձնած չէին իրենց ազգային կեանքին ղեկավարութիւնը։

Պատմութիւններ և պատմութեան փրկատիպերով մը զբաղող իմաստասէրներ երբ վերլուծեն այս ազգերուն կործանման առիթ տուող պարագաները, կրնան իւրաքանչիւրին համար շատ մը պատճառներ յիշել մեզի՝ անոնց կործանումը փութացնող բայց այդ ամէնը կու գան ու կը միանան այս մէկ սկզբունքին հետ՝ զոր Աստուծոյ խօսքը մեզի կը պատգամէ ու կ'ըսէ. «Առանց

տեսիլի ժողովուրդ մը կը կործանին: Ասիկա տիեզերքի Արարչին անփոփոխ վճիռն է:

Յիշեալ ազգերը երկրիս երեսէն անհետացան տարբեր պայմաններու ներքեւ ու տարբեր պատճառներով: Բայց իբրեւ ընդհանուր սկզբունք, կարելի է ըսել թէ ազգերու կործանումը կը յառաջանայ ընդհանուր պէտքերէ քայլերով:

Այս քայլերէն առաջինը կրօնական է, երկրորդը՝ բարոյական, իսկ երրորդը՝ ֆիզիքական: Ազգ մը կործանման շաւղին մէջ կը մտնէ երբ իր կրօնական իտէալները կը կորսնցնէ, ինչ որ կը տկարացնէ իր հոգեւոր տեսողութիւնը: Ապա՝ բարոյական արժէքները յարգելէ կը դադրի, ընտանեկան սրբաբուծութիւնները կ'ստանկոխէ, իրաւունք ու նշանդին նշանակ ըլլալու տեղ անիրաւ կը պաշտպանէ և ուղղամտութեամբ իր շահերը հետեւեցնելու տեղ նենգութեան արժէքն իսկ դիմել: Եւ վերջապէս՝ ֆիզիքական կ'այլաստի: Ասիկա արդէն առաջին երկուքին բնական հետեւեցնել է:

Որովհետեւ ազգ մը երբ իր կրօնական հաւատքը կորսնցնէ, բնական իմն բերմամբ կը սկսի բարոյական արժէքները ստանահանել, ճշմարտութիւնը ծաղրել, պաշարութիւնը անարգել, մոլութիւններու գերի դառնալ և հոգեւոր տեսութիւնը կորսնցնել: Այս ծուռ ընթացքը արդէն ուրիշ արդիւնքի չի յանգիր, բայց եթէ բարոյական ու ֆիզիքական անկումի ու այլաստումի Արարչական առածը կ'ընէ. «Այդ որ առողջութիւն ունի՝ յոյս ունի, և ո՞վ որ յոյս ունի՝ ամէն բան ունի»: Բայց երբ ժողովուրդ մը այլաստեալ է թէ՛ ֆիզիքական և թէ՛ բարոյական, և իր ապրելու յոյսը կորսնցուցած՝ իրեն կը մնա միայն իր գերեզմանը փորել բուն իսկ իր ակումներով:

Այս պայմաններու ներքեւ ազգ մը եթէ մեծ կայսրութեան տէր իսկ ըլլայ, չի կրնար կանգուն պահել իր պետութիւնը. հպատակ ազգեր իրարու հետեւն ապստամբութեան գրոշ կը պարզեն ու ինք կը տապալի և կ'իյնայ վերջ ի վերջոյ, ինչպէս ինկաւ Հուովմը, իսկ եթէ փոքր ազգ մըն է, շատ դիւրութեամբ կը ձուլուի իրմէ մեծ ու զօրաւոր ազգի մէջ ու կ'անհետանայ: Ս. Գիրքը կ'ըսէ. «Զի քուսից մեղաց ման ես (Հեռով. Զ. 23): Եթէ ազգ մը կը մեղանչէ

բարոյական սկզբունքներու դէմ, ասկէ տարբեր արդիւնք մը պէտք չէ ակնկալել:

Ժողովուրդ մը որ իր արդարութեան զգացումը կորսնցուցած է, չի կրնար փրկուիլ հարստութեամբ: Դրամը թէն ոյժ մըն է, բայց ամէն բան չէ այս աշխարհի մէջ: Դրամը սնտուկի մը կը նմանի. եթէ վրան հլինս՝ քեզ կը բարձրացնէ, իսկ եթէ կոնակդ առնես՝ կ'ընկճուիս տալը ու կը կործանիս: Դրամը լաւ ծառայ մըն է, բայց շատ վտանգաւոր տէր: Գողլի անուն հեղինակ մը կ'ըսէ. «Դրամը նշանատկ ծով մըն է. եթէ մէկը անոր մէջ ինչայ, կը կորսնցնէ իր պատիւը, համբաւը, խղճմբանքը և արդարութեան զգացումը, ինչպէս նաեւ իր Աստուածը: Այս տեսակէտէն նայելով է որ Ս. Պողոս կ'ըսէ. «Արմաքսի-բուքիւնք բոլոր չարութեանց արմատն է»: Ծշմարտութիւնն է որ կը պահէ ազգը: Ըստ Միլտոնի, «Ծշմարտութիւնը ասկեղէն բառնալի մըն է, որու միջոցաւ կը բացուի յաւիտեականութեան պալատը», այսինքն՝ զօրութիւնը, տեսականութիւնն ու երջանկութիւնը թէ՛ անհատներու և թէ՛ ազգերու կենսեքին մէջ:

Դաստիարակութիւնը նաեւ ազգ մը չի կրնար փրկել կործանումէ: Ընդդէմ է թէ տգիտութիւնը ընկերական չարք է, բայց առանց տեսիլի և Աստուծոյ առաջնորդութեան՝ ուսումը օրհնութիւն մը չըլլալէ զատ աշխարհի համար անէծք մը կը գտանայ: Սրբաբան Մատեանը կ'ըսէ. «Այնքան իմաստութեան երկիւղ Տեառն ես: Եթէ ազգ մը Աստուծմէ չի վախնար և զրկուած է Անոր առաջնորդութենէն՝ դաստիարակութիւնը չի կրնար փրկել զինքը կորուստէ:

Նշանակալի ալ չի կրնար ազգ մը փրկել կործանումէ: Հոռմի կայսրութիւնը իր լաւ մարդուած ու կարգապահ բանակովը աշխարհը կը դողդղացնէր: Ինչ եղաւ արդիւնքը. Նափուէն հսկայ բանակ մը ունէր. ինչ եղաւ վախճանը. Հիթլէր իր վիթլիսարի ու աշխարհի բանակովը կը պարծենար. ո՞ր մնաց իր պարծանքը:

Ժողովուրդ մը որ Աստուծմէ հեռացած է թէն կրնայ իր խաբարայութեամբն ու ճկունութեամբը ժամանակի մը համար յաւիտեան հաշուին հաշուով դատապարտուած է կործանումի ու անհետացման:

Իսրայելի ժողովուրդը մորդկութեան երկու մեծ կրօններ տուաւ՝ Մովսիսականութիւնն ու Փրիստոնէութիւնը։ Մարգկութիւնը այս կրօններուն յառաջ բերած բարձր քաղաքակրթութիւնն, մշակութիւն, զարգացումն և այլ բարիքներէն զրկուած պիտի ըլլար, եթէ այդ ազգը Մովսիսի, Մուսայի, Նզիրայի, Երեմիայի, Եզեկիէլի և Դանիէլի նման տեսիլ ունեցող մեծ առաջնորդներ ունեցած չըլլար։

Լուսաւորիչ հայ ժողովուրդին մէջ տեսիլ ունեցող անձնաւորութիւն մըն էր, իր տեսիլքին արդիւնքն է պարագայէն Ս. Էջմիածնայ Մայր Տաճարին խաչապատ և կոռուցուածքը՝ որ մինչև այսօր եղած է համայն հայութեան նուիրական սրբափայլը։ Մեսրոպ Մատոց եթէ տեսիլ ունեցող մէկը եղած չըլլար, հայ ժողովուրդը զրկուած պիտի մնար այսօր իր սեփական այրուքէն ունենալու սոսակութենէն։

Ղուկասու Աւետարանին համաձայն, Յիսուս երկու անգամ տեսիլք ունեցաւ, երկուքն ալ ազօթքի իրր արդիւնք։ Մէկը մկրտութեան ատեն (Ղկա. Գ. 21)։ Իսկ միւսը՝ այրակիրպոնութեան պահան (Ղկա. Թ. 29)։ Երկու անգամուն ալ երկինքէն ձայն մը լսուեցաւ որ կ'ըսէր. «Այս ե իմ սիրելի ազգիս որուն հաւանեցայ, անոր մէկը քրիստոնէութեան արդիւնքն է։ Երկրորդը՝ վերջին տարուան ընթացքին։ Հետեւաբար, մեր Փրկիչը իր հանրային պաշտօնը կամ փրկարար գործը տեսիլքով սկսաւ և տեսիլքով ալ վերջացուց։ Ըստ Ս. Գրքի, եթէ տեսիլքներ պատահած են Պողոս առաքելի վեհաքննման մէջ։ Առաջինը տեղի ունեցաւ Դամասկոսի ճամբուն վրայ, ուր վրան լոյս մը ծագեցաւ, գետին ինկաւ և վերէն ձայն մը լսեց որ իրեն կ'ըսէր. «Սաւուղ, Սաւուղ, ինչո՞ւ զիս կ'աշուածես» (Գործք, Թ. 3-6, ԻԶ. 13-15)։ Ասիկա իր հոգին ցնցեց իմեռովին և իր գարձի քաղուէն պատճառ եղաւ։ Երկրորդը պատահեցաւ անկէ երեք տարիներ ետք, երբ Երուսաղէմ գացած էր ու հոն կ'ազօթէր տաճարին մէջ։ Յիսուս հոգիով երեցաւ իրեն և ըսաւ. «Մի՛ կենար Երուսաղէմ մէջ, արտորացի՛ր, ասկէ դուրս ելի՛ր, ես քեզ հեռաւոր հիթանոսներուն պիտի զրկեմ» (Գործք, ԻԲ. 17-21)։ Ահա

հոս է որ հիթանոսաց առաքելը գտաւ իր իսկական կոչումը։ Այս երկու մեծ տեսիլներէն առաջինը զինքը քրիստոնէութեան շաւղին մէջ մտցուց, իսկ երկրորդը՝ աշխարհի ամենամեծ աւետարանիչը ըրաւ։

Իսկ միւս հինգ տեսիլները իր գործին վերաբերեալ են և տեղական հանդամանք կը կրեն։ Զոր օրինակ, երբ Տրուդագ քաղաքի մէջ կը քարոզէր, տեսիլք մը ունեցաւ, որուն մէջ Մակեդոնացի մարդ մը զինքը իր երկիրը հրաւիրեց՝ հոն ալ քարոզելու համար։ Ասկէ քաջաբերուած՝ Աւետարանի լոյսը Եւրոպա ալ տարաւ (Գործք, ԺԶ. 9)։

Նոյնպէս երբ Կորնթոս էր, զինքը տեսիլք մը ունեցաւ և Տէրը ըսաւ իրեն. «Մի՛ վախճար, այլ խօսէ՛. այս քաղաքին մէջ շատ ժողովուրդ ունիմա։ Ասկէ իրաւ խուսուած՝ մէկ ու կէս տարի մնաց հոն և քարոզեց» (Գործք, ԺԸ. 9-11)։

Երբ վերջին անգամ Երուսաղէմ այցելեց և հոն ձերբակալուեցաւ, զինքը տեսիլք ունեցաւ և Տէրը ըսաւ իրեն. «Քաջաբար եղի՛ր, Պողոս, ինչպէս Երուսաղէմի՛ նոյնպէս ալ Հռովմի մէջ, ուր պիտի երթաս»։ Երբ վերջը, ինքն համար պիտի վկայես։ Ասոր վրայ երբ կայսեր թողութեան, զինքը Հռովմ զրկեցին (Գործք, ԻԿ. 11, ԻԵ. 11-12)։

Ապա երբ Հռովմ կը տարուէր, ծովուն վրայ փոթորիկ մը ելաւ. զինքը տեսիլք մը ունեցաւ և Առուսծոյ հրեշտակը ըսաւ իրեն. «Մի՛ վախճար, կայսեր գիտացը պիտի ելլես դուն, և ահա Աստուած քեզի շնորհեց այս ամէնը՝ որունք նաւուն մէջ քու հետը են։ Ասոր իրր արդիւնք, ինք միսիստոնեացի և նաւուն վրայ եղողներն ալ միսիստոնեացի և աշատեց յուսալքումէ (Գործք, ԻԷ. 23)։

Ս. Գիրքը ուրիշ տեսիլ մըն ալ կը յիշէ Պողոս առաքելի կեանքէն, ուր ան դրախտ տարուեցաւ, և հոն աչքով չտեսնելիք բաներ տեսաւ և ականջով չլսուելիք բաներ լսեց (Բ. Կորնթ. ԺԲ. 1-4)։ Ասիկա զինքը աւելի մօտեցուց իր Փրկիչին՝ որուն Աւետարանը կը քարոզէր մամնուրեք։

Փրիստոնէութիւնը իր հրեական սպիտակութենէն դուրս ելլելը, հիթանոս աշխարհի մէջ սփռումը կամ արագացումը կրօնք մը դառնալն ու երկրի մեծ կեդրոններուն մէջ

տարածուիլը կը պարտի զխաւորաբար Պօզոս առաքեալին և անոր տեսիլներուն, Եթէ Ս. Պօզոս տեսիլ չունենար, աշխարհ այսօր զրկուած պիտի մնար քրիստոնէութեան բոլոր օրհնութիւններէն: Ինքը երկնային տեսիլներու հաւատարմով գտնուելով է որ կրցաւ այսքան մեծ ծառայութիւններ մատուցանել քրիստոնէական նորակազմ Եկեղեցիին:

Առանց տեսիլի, ինչպէս ազգ մը՝ նմանապէս անհատ մըն ալ կը կործանի: Ազգ մը արդէն ահաւանդեալ կը բազկանայ. եթէ անհատները կործանին՝ բնականաբար ազգն ալ կը կործանի: Ուստի անհատի կեանքին մէջ այս տեսակէտէն տեսիլը մեծ դեր կը կատարէ: Ազգ մը շուքն է տեսիլ ունեցող մեծ մարդու մը: Եթէ այդ շուքը անհետանայ՝ անհատը կ'իյնայ, ազգն ալ միասին:

ԱՅնատե սակայն այն ատեն միայն կ'ուենայ տեսիլ, երբ շիտակ յարաբերութեան մէջ ըլլայ Աստուծոյ հետ: Ատենօք խուսմբ մը կը ճամբորդէր երկու մարդոց առաջ՝ նորդութեամբ. ճամբան կորսնցուցած՝ ճամբորդները սկսան թափախիլ սաղիւն անդին. սաստիկ ծարաւի էին և խմելու ջուր չկար: Առաջնորդներէն մէկը իր հեռագիտակով շուրջը նայեցաւ քայքայեալ շտան մը շտանաւ, որովհետեւ փոշի կար իր հեռագիտակին վրայ. սակայն երբ միւսը իր հեռագիտակովը չորս կողմը դիտեց՝ անմիջապէս հեռուէն զուլալ ջուրի աղբիւր մը տեսաւ, և կարաւանը անոր առաջնորդեց: Հեռագիտակին վրայի այդ փոշին մեղքը կը խորհրդանշէ. երբ մեղքը մանէ Աստուծոյ և մեր միջև՝ Անոր երեսը կը ծածկուի մեղքէ: Ահա այն ատեն է որ կը զրկուինք հոգեւոր տեսութիւնէ:

Դժբախտութիւն մըն է արգարե մարմնաւոր աչքերով կոյր ըլլալ, քայց բիւր անգամ աւելի մեծ դժբախտութիւն է հոգեւորապէս կոյր ըլլալ և հոգեւոր տեսութիւնէ զրկուիլ:

Եթէ կ'ուզենք որ հոգեւոր կեանքը մեր մէջ օր ըստ օրէ աճի ու զարգանայ, և ամէն օր նախորդէն քայլ մը աւելի մօտենանք Աստուծոյ և կենդանի յարաբերութեան մէջ ըլլանք մեր Փրկչին հետ ու հոգեւոր աշխարհի իրականութիւնները շօշափենք, պէտք է որ դարձի գանք: Յետոյ, Պենտեկոստէի օրհնութիւններուն արժանա-

նալով, Աստուծոյ Ս. Հոգիին շնորհներովը օժտուիլ և Անոր առաջնորդութեամբը ապրիլ ու շարժիլ անհրաժեշտ է: Պօզոս առաքեալ նախապէս տառնց տեսիլի մօտի մէջ կ'ապրէր, քայց երբ դարձի եկաւ և Աստուծոյ յանձնուեցաւ, խաղն իր հոգիին աչքերը բացուեցան և սկսաւ իրերը շիտակ տեսնել:

Նոյնպէս Յիսուսի տառնեղկու աշակերտները առանց տեսիլի էին. սակայն երբ Աստուած իր Հոգին թափեց անոնց վրայ՝ Վերնատան մէջ, իսկայն անոնք տեսնողներ դարձան և սկսան աշխարհը յեղաշրջել: Մատով համբուած մի քանի մարտաւորներ ու ձկնորսներ աշխարհի պատմութեան մէջ նոր դարադրուի մը բացին: Ասկա պատմութեան մէջ մեծագոյն հրաշքն է, որ կատարուեցաւ Պենտեկոստէի օրհնութեանց իբր արդիւնք:

Ինչո՞ւ այսօր մեր եկեղեցիներէն ոմանք անշարժ կացութեան մը մատնուած են և լճացեալ վիճակ մը կը ներկայացնեն: Անոր համար որ Ս. Պօզոսի նման հոգեւոր տեսիլ ունեցող աւետարանիչներ չունինք մեր մէջ: Մեր եկեղեցիները այժմ դարձին և ուրիշ բաներէ շտա աւելի հոգեւոր տեսիլով օժտուած առաջնորդներու պէտք ունին: Եւ առանց տեսիլի ժողովուրդը կը խոտորի, կ'ըսէ հրէից իմաստունը: Տեսիլ ունենալու համար հեղուքեամբ և բեկեալ սրտով Փրկչին խաչին պատուանդանին առջև խոնարհիլ պէտք է, և բոլոր մեր էութեամբ Անոր յանձնուիլ պայման է: Բոլոր տեսիլ ունեցող քրիստոնեաներ այս ճամբն քալած են:

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

Ֆրէզիօ, Գալիլէ.

ԱՊՐԻԼ 24

«Ի՞նչպիսիք մարդկանց նստակ ընդ երեսս
դառնաց եւ ոչ ոք իցէ որ ժողովիցէ»:
(Երեմիա)

Բ

... Հովն է, կ'անցնի,
Խաղաղութիւն աւազներուն, մեռելներուն:
Արեւն է նոր ու գեղեցիկ գեսին վրայ
Հայրենական,
Աւազներէն այսպէս գերում:
Ինձ' կը թրւի վրան ջուրին,
Կախարդական մեծ հայելի,
Ձոր կը զանցնէ երկու թելեր
Խորհուրդն ի վար անապատին.
Հորիզոնէն կարաւանն է որ կը բռնի
Դանդաղ, սրտով,
Բըզբֆսրած որան ինչպէս,
Իրարու մէջ, իրարմէ դուրս:
Արեւն հողին մազմաղ կըրակ:
Կարաւանը կ'առաջանայ
Պըսուսեղով ինքն իր վրայ
Ամպին տակը ոսկեփռի միջօրէին.
Կսոր, կսոր, հալածական,
Գայլերու կեր հօտի ճրման:
Ո՞ր աշխարհէն թելն է փրթեր
Այս թաւալուն մարդոց խումբին,
Մարդէ՞ր՝ թէ ոչ մարդանըման
Շուրեր բոլոր:
Ո՞վ է խրլեր իրենց գէմին
Մեհաբը վառ,
Քանդեր շէմքը երբեմն աղուոր
Մասաղաշի հասակներուն:
Աչքեր միայն, բացում անգունդ,
Փորում քաղցի, փորում մահուան
Մասըներով:
Կուգան անոնք,
Ոտեր ուռած, իրաններ կախ,
Հիւծած ցամքած հողի գոյնով:
Իրենց հովէն դաժան ու բիրտ
Է այրումին,

Մէջքերնին սուր եւ ուսերուն
Ալ հրազէն.
Շուքն են ըսեա անոնք մահուան:

Կուգան անոնք բիլ ջուրերէն
Եւ արտերէն համակ զմրուխս,
Դէպ՝ գերեզմանն այս աւազին:
Քար են կտրեր զէմքերն ամէն,
Շրթներն անոնց սարուափանիւս
Բան մը կապոյս,
Որ կը պատնէ դիակն ամբողջ
Մահուան բերնին:
Բայց կը քալեն ծեր ու մանուկ,
Կին եւ աղջիկ,
Երբեմն եղած այս աշխարհէն:
Դողդրղազին մերթ կը փրլի ճամբուն վըրայ
Ծերունի մը ցամքած իսպառ,
Մինչ իր ուսին կ'իջնէ մտրակն
Ծանրը, անգութ.
Կը խրքըրտան լոկ ոսկորներ,
Դոց են աչքեր,
Դող մը վերջին քթունքներուն,
Անէ՛ծք, աղօթք, մարդ չի գիտէ:
Թափօրն է այս որոնց գրուած
Է հոն մեռնիլ,
Մեռնելէ վերջ ողջ ամիսներ
Թաթին ներքեւ ծեծին, քաղցին:
Դագաղն է մէկ այդ բոլորին,
Զոր կը կըրեն իրենց ուսին:

Կը ծանրանան ու կը փրթին
Թեւերը գոյգ մօր մ'ըսպառած,
Զըգելով վար
Ժամեր ի վեր անեւնչացած
Կըծիկը խեղճ ոսկորներուն
Իր զաւակին:
Կը նայի ետ, չըգիտնալով ուրն ու ինչուն.
Օղակ օղակ կը կըծկըւի
Դէմքի կաթին. գոց են աչքեր,
Հառաջ մը լոկ անմարդկային կը բարձրանայ
Ընդհատ ընդհատ, ոսկոր ոսկոր:
Կարաւանը կը մօտենայ,

Ճամբու եզրին՝ շուրջ է շրջում,
 Ումէ փախեր՝ պարոյրն աղուոր դնողներնու,
 Վերածելով մակարդակի
 Կըլորութիւնն իր մանկական,
 Խոտոր գլխուն անոր փոխան
 Ճըմուռ նըմուռ բան մ'է դրած,
 Հազիւ կեցած ոսկորներու ծխնիներուն:
 Որդեր փխլէն, ականջներէն
 Օղակ օղակ կը թափին վար,
 'Իծխեմ նըրաւ, ան ուշ է դեռ,
 Ու կը ցնցուին ջղագալար
 Ցցուած ուսերն:

Քիչ մը անդին,
 Դիակն է սեւ կընոջ մը մերկ,
 Առանց ծալքի լարուած վըրան.
 Քովիկն անոր, մեհաֆսի թել,
 Ինկեր պառկեր է իր մանկիկ,
 Բազուկն որուն զերթ չոր խըռիւ
 Կը ներմկնայ իր մայրիկի ուռած փորին:

Կ'անցնի թափօրն անոնց փոլէն,
 Երեսներէն անոնց մարդու ոչ մէկ շարժում:
 Փոքորիկը ամէնօրեայ արիններուն
 Աւեր տարեր՝ այդ դէմքերէն,
 Մարդալայել ամէն յուզում:

Անոնք բոլոր կու գան մահուան,
 Ու կը բերեն մահն իրենց հետ,
 Կըմախք, կըմախք:

Վ.ՏԱՐԱՆԴԻ

(Շարունակելի՝ 2)

ԲՆՈՒԹԻՒՆ

Անտապտն ըլլար իմ բնակատեղն,
 եւ ոգի մ'աղուոր ինծի սպասարկէր,
 Որ ես մոռնալով ողջ մարդկային ցեղն,
 Չատելով ոչ ոք, տայի 'րեն իմ սէրն.
 Տարրեր, ազնուացնող յուզմունքին մէջ ձեր,
 Ուր ես ինքզինքըս վեհացած կը զգամ,
 Անկա՞ր էք զայն տալ, սրխա՞լ եմ կարծիր,
 Խորհելով թ'անոնք շատ մը տեղեր կան,
 Անոնց խօսիլ չըլլայ մեզ՝ բախտ թ'եւ շատ անգամ:

Անտառներու մէջ անհետ, կայ հանոյք,
 Վրսեմ ներշնչում վըրայ եզերքին.
 Ընկեր՝ թիւն (ուր մարդ չըլլար միջամուխ)
 Կայ խոր ծովուն քով, նուազ իր աղմուկին.
 Կ'սիրեմ մարդն աննիազ, բնութիւնն աւելի,
 Մեր տեսութեան մէջ ուր կ'երթամ մոռնալ,
 Ինչ որ եղած եմ, դեռ պիտո՞ւ գալիքին
 Ըլլամ, խառնուիլ տ'եզերքին, ըզգալ,
 Ինչ ոչ պահել, ոչ լման յայտնել է ինծի հնար:

Թաւալէ, ովկիան խոր, մութ — կապտագոյն,
 Բիւր տորմիդ կ'աւլեն ջրերդ անօգուտ,
 Կ'քանդէ մարդն երկիրն, իր իշխանութիւնն
 Կ'կասի եզերքիդ՝ դաշտին՝ հոսանուտ,
 Գուկդ է աւերը, եւ աներեւոյթ
 Շուրն իր քանդումին, բացի դին իր միայն,
 Երբ վայրկեանի մ'մէջ գերդ անծրելի մ'պուտ,
 Կը սուգուի խորքիդ մէջ պըղպըջածայն,
 Անմահագանգ եւ անդազադ, անգերեզման:

Ձեն իր քայլերուն համար շաւիղներդ,
 Ոչ դաշտերդ աւարն իր, կը ցընցես զայն,
 Դըլուխդ վեր առած. ըստոր իր ոյժերն,
 Կ'արհամարհես դուն, երկրի կործանման.
 Նետելով գիրկէդ զինք դէպ՝ անսահմանն,
 Դողացնելով զայն ցըրցանիդ խաղով,
 Իր չաստուածներուն ոռնալով. ու միայն
 Թողով զայն խորշի մ'խեղճ յոյսի մ'շողով,
 Շըպըրտելով երկրին նորէն — մահուան դողով(*):

Բնագիրը = Նոն Թողնելով զայն. հոն թող պահել:

Ռազմազենքերն որ կը սարսեն պատերն
 Ժայռ — քաղաքներուն, տալով ազգաց դող,
 Որոնցմէ կ'դողան եւ ինքնակալներն,
 Կաղնէ Լէվիթանն, շինուած յաղթակող,
 «Տէրդ» կ'կոչուի որու հողէ ըստեղծողն,
 Եւ պատերազմի է իրաւարարն,
 Խաղալիքներդ են, ձեան վաթիւ հալուող
 Ալիքներուդ մէջ, ինչպէս եւ աւարն
 Թրափալգարի, նոյնպէս գոռոզ ռազմատորմն ալ:

Շուրջը կայսրութիւններ փոխուած՝ քեզմէ զատ,
 Ասորեստան, Հռոմ, Յունաստան, Կարդագ՝,
 Ջուրդ զիրենք սըրբեց դեռեւս երբ ազատ
 Եւ շատ ինքնակալ: Են այժմ հըպսոտակ
 Ստար տէրերու — ըստրուկ կամ վայրագ —
 Իրենց նեխն երկիրն ըրաւ ապաւեր,
 Անփոփոխ դուն լոկ, բայց ալ՝ քներուդ կազն.
 Ամհապն յօնքերուդ վըրայ չի գըրեր,
 Ըստեղծութեան օրն ինչ էիր, նոյն ես դուն դեռ:

Փառաւոր հայ՛լի Ամննագօրն ուր,
 Կը յայտնէ ինքզինք մէջ փոթորիկին.
 Միշտ, հանդարտ կամ խռով — մրրիկ կամ զեփիւռ —
 Սառած Բեւոթին մէջ, այրեցեալ Գօտին՝
 Մըթահեւ, վըսեմ, անեզր: Յաւերժին
 Պատկերը, անտես Աստուածութեան գահն.
 Ճիւղաներդ ստեղծուած տիղմէն բու խորքին.
 Կը հնազանդի քեզ ամէն մէկ շրջան.
 Կ'երթաս յառած զարհուրելի, անչափ, մեն-միայն:

Ու սիրած եմ քեզ, խընդութիւնս, ովկիան,
 Երեխայութեանս զիրկըդ է անցած.
 Փըրփուրներուդ պէս, հասակէս պարման,
 Բու ալիքներուդ հետ եմ ես խաղցած,
 'Ի անոնք իմ հաճոյքս: Եւ այնկոծուած
 Ծովն եթ՝ սարսափի փոխած՝ զայն, այդ ահն
 Անհաճ չէր: Կարծես քեզմէ ես ծընած,
 Մօտիկ, հեռաւոր ալ՝ քներուդ վըստահ,
 Կը դընէի ձեռքըս բաշիդ, ինչպէս հիմա:

Քրդմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԼՈՐՏ ՊԱՅՐԸՆ

ԿԵՆՈՆԵԳԻՏԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Գ.

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒՆ ԳԱՅՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆԸ
ՀՍՑ ՄԻՆԻՍԹԵՐ ԳՕՇԻ

Գօշի կանոններուն հիմնական տրամադրութիւնները կարելի է սապէս ամփոփել և դասակարգել.

Ա. — Վարդապետը պէտք է ըլլայ ուսեալ: Ուսումնական կարողութիւնը կը հասկըցուի խիստ քննութեամբ:

Բ. — Վարդապետական պատիւը կամ աստիճանը պէտք է տրուի երկու կամ երեք վարդապետներու հաւանութեամբ:

Գ. — Վարդապետի մը բանադրածը ուրիշ մը չի կրնար արձակել:

Դ. — Եղբայրանոցի մը կամ վանքի մը մէջ Աւագ (= զիսաւոր = առաջին) վարդապետը այն պէտք է ըլլայ, որ ամենէն աւելի ձերքերով առաւելեալ է:

Ե. — Աւագ վարդապետը իրաւունք ունի վիճակներ հլլիլ եպիսկոպոսի մը պէս:

Զ. — Եպիսկոպոսը չի կրնար առանց Աւագ վարդապետի կարգադրութիւն ընել միեւնոյն վիճակի մէջ:

Է. — Վկայեալ և անշան վարդապետներու մէջ մեծ տարբերութիւն կայ. կանոնադրական տրամադրութիւններ երբ մէկ կողմէն մեզմ են առաջիններուն համար, միւս կողմէն շատ խիստ են վերջիններուն համար:

Ը. — Վարդապետ մը որչափ ալ իրաւունք ունի անկաշկանգ քարոզելու, բայց երբ ուրիշի մը վիճակին կամ վանքին մէջ կը գտնուի իրր հիւր՝ պէտք է որ առանց անհեղին վարդապետի հաւանութեան չխօսի:

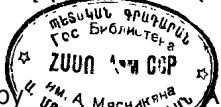
Թ. — Անուս, ինքնակոչ, վաղվազկոտ վարդապետներ կը գրկուին իրենց վարդապետական գաւազանէն:

Գօշ ինքն անձամբ բարեբախտ եղած է գործադրելով իր վերակազմած կանոնները, ինչպէս ինքը երբեմն ծպտելով Սեւա լիբան

վանքերուն մէջ, զիտնական վարդապետներու քով կատարելագործեց իր ուսումը, նոյնպէս շատեր ծպտած եկան իր քով և առին զիտնայի հրամանն՝ վարդապետութեան (Տես Կիրակոս, Տպ. Վննիտիկ, 1863, հր. 112—113):

Այս սկզբունքներով պատրաստուած վարդապետը ուրեմն կը վայելէ կանոնադրական այնպիսի իրաւունքներ, որոնք անհրաժեշտ են իր (վարդապետին) զիրքն ու աստիճանը ճշգրտելու և որոշելու եկեղեցական նուիրապետութեան մէջ: Վարդապետին վայելած այս իրաւունքները, հասկընալի է, Գօշի գրչէն չեն ծնիր. ատոնք սկզբունքով, թերեւս ինչ ինչ մասամբ՝ ձեււով ալ, հին են արգէն. և Գօշ այդ հին կանոնները և իր ժամանակի սովորութիւններն ու պահանջները նկատի առնելով նոր ձեւ կու տայ անոնց, որոնք սակայն, քիչ ետքը, Տաթևու դպրոցին շնորհիւ նորէն պիտի բանաձեւուին և պիտի կրեն ծիսական—կանոնական կնիք մը:

Գօշի կանոններուն մէջ վարդապետին վայելած կանոնադրական իրաւունքներէն մէկը, մեր ամփոփումներուն մէջ Զդդը, ուրիշ տեղ չեշտուած է, թերեւս հիմ ունենալով Ներսէս Շնորհալիի Լուսաւորապետին մէկ կէտը: Շնորհալին, խօսելով Եպիսկոպոս Առաջնորդներու վրայ, կ'ըսէ թէ պէտք է որ անոնք քարոզելու ձիրք և կարողութիւն ալ ունենան, և միայն ներթական հոգեբով պէտք չէ զբաղել. և նոյնիսկ աւելի առաջ երթալով՝ կ'ըսէ թէ Եպիսկոպոսներ առաջին տեղը քարոզութեան տալու են. միւս զբաղումները ետքը կու գան. «Վերակացու առէ, լինել բանին վարդապետութեան, այսինքն՝ ուսանել և զիտել և սպասուորել աստուածային օրինացի քարոզութեան, և առաջին զայն ստանալ գործել ապա զնիւթականացն հոգաբարձութիւնն: Բայց անոնք որոնք Եպիսկոպոս եղած են սակայն չեն վարժուած քարոզութեան, պէտք է որ իրենց քով վարդապետներ ունենան այդ պէտքը լրացնելու համար. աճեթ սրբ զեպիսկոպոսութեանն ունիցին աստիճան և ոչ իցեն վարժեալք վարդապետական բանիւ, պարտ է նոցա յայնցանէ որք կրթեցան յայս շնորհ աստուածաժախ, մերձ առ ինքեանս ունիլ. զի տացեն ծառ

շատերը ինքը տեսած է իր տղայութեան տանն: — «Եփրի և վարդապետ վարժեալ վարդապետութեամբն Տեառն եւ ուսուցիչ նստաբնութեան: Բասկիլիս ծերունին՝ քաջա-կորովն ի խօսս և քաջաքարոզն ի պատմել զօրէնս Տեստին: Եւ Գրիգոր Բանանայ յա-մուսնացելոց՝ յորդաստան և առատաբանն ի պատգամս Տեստն: Եւ Ստեփաննոս՝ աշա-կերտ Բարսիլի, որ Հոգեւորն կոչեցաւ, առաքելաշնորհ բանիւ և զօրծով: Ընդ սմա և ժեծանունն ի գիտութեան և յառաքի-նութեան Մովսէս, որ քառասուն տուրքք ձգտեցուցանէ զանոռադուծութիւն: Եւ Դա-ւիթ՝ աղքատակերպ և զծծասէր գիտնական, որում անուռն Մաեղոն կոչի: Եւ Պետրոս հաւատարմակն Սուրբ Գրոցն Եւ Անանիա՝ փրկիտօտի մեծ, որ և վանական Նարեկի . . . Պրմանս ի սոցանէ ի ծերութեան իւր-եանց՝ ի տղայութեան մերում տեսաք աշօք մերովք ճաշակելով ի քաղցր ճաշակաց բանից նոցա» (եր. 164-165): — «Եւ յա-ւուր սորա (Պաշիկ Կաթողիկոսի, Ժ. դար) էին վարդապետքն Յովհաննէս՝ խաչակիրն Բրիտտոսի, որ տկար բանիւ և մեծ գիտու-թեամբ քաջայայտէր զգիտութիւն Գրոց Սրբոց: . . . Հանդոյն նոյն և առատ գիտու-թեամբ գիրաբնութիւն հայրն Յովսէփ՝ առաջ-նորդ ուխտին, որ Հնձուցն անուանի վանք ի Կարին զաւառի: Եւ Կիրակոս՝ զծծակերպ գիտնական, որ վարուք առաւել քան թէ բանիւք վարդապետէր, որ բնակէր յովսէփի յանապատին, որ Թեղեմիսն կոչի ի Նիզ գաւառի, առ հօր Երեմիայի՝ ճգնաւորին Բրիտտոսի և ընկերակցի իմոյ: Եւ վայելա-բանն Սարգիս՝ յաշխարհէն Աղուանից, որ ի մանկութենէ զգիտ սուրբս ի բերան ուս-եալ, և ծերացեալ արդ ևս: Եւ Յովհաննէս քահանայ, յամուսնացելոց» (անդ, եր. 172-3):

Վարդապետութիւնը ուրեմն, իր իսկ բնութեամբ, չէր կրնար միմիայն ամուրի եկեղեցականութեան վիճակը քաջատրոզ տնտես մը ըլլալ: Ուսուցանելու, քարո-զելու, առաջնորդելու, մէկ խօսքով՝ բժի-մարդը որոշող տնտես մըն էր այն, և այդ մարդը հաւատարմապէս կրնար գտնուիլ թէ՛ ամուրի և թէ՛ ամուսնացեալ եկեղեցական-ներու մէջ:

Թէն կարելի չէ՛ ժամանակագրական խնտութեամբ ճշդել՝ թէ հօրը վարդապետ

տնտեսը առանձնաշնորհում մը եղաւ ամուրի եկեղեցականութեան, բայց շատ ճիշդ է որ Տաթևու Դպրոցէն հաստատուած Զորեհասան Ասեղանցեանով՝ վարդապետու-թիւնը վերջնականապէս և վճռապէս կը նուիրագործուի իրր իրաւունք ամուրի եւ կեղեցականութեան:

Հարկաւ ուղիղ չէ՛ ըսել՝ թէ ամուրի եւ կեղեցականութեան կողմէ կանխամտա-ծուած կանոնաւոր բռնաբարութի մը արդիւնք է իրեն համար վարդապետութեան իրաւ-ւունքը կամ առանձնաշնորհումը: Ընդհա-կառակը, շա՛տ զօրաւոր ապացոյցներ կան հաստատելու համար՝ թէ վարդապետու-թիւնը նոյնիսկ քահանաներու անկարողու-թեան պատճառաւ ինքնին մնացած է վա-նականութեան կողմը: Երբ Մեսրոպ Մաշ-տոցներ և Ղևոնդ Երէցներ հաւասարապէս վարդապետներ կը ներկայանան մեզ եկեղե-ցական պատմութեան առջև, նոյնիսկ Ասու-ղիկի (Ժ. դար) տեսն, հետզհետէ կը տես-նենք որ զուգահեռականութիւնը կ'աւելուի և վանական գիծը կը զօրանայ վարդապե-տութեան մէջ: — Ամուսնացեալ քահանա-յութիւնը տկարացնող պատճառները պատ-մականապէս կարելի է ուսումնասիրել՝ պրպտելով այն կանոնները, որոնք քիչ չեն մեր կանոնագիրքին մէջ: Բայց ասիկա տար-բեր ուսումնասիրութեան մը նիւթ է:

Մենք անցնինք Տաթևու Դպրոցին, որու հտոկացողութեամբ պատրաստուած վար-դապետութիւնը մնացած է Հայ եկեղեցւոյ մէջ հիմա, անցուց սկզբունքով, և ոչ թէ ձեռով կամ կանոնագիտական լման իրաւա-սութեամբ մը:

Արտագրուած Աղյա Շաբաթաբերէն, 1906

(Շարունակելի՝ 6)

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱԿԱՆ

“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԶԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՄԸ 562 ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ”

Ն Ե Ր Ա Ծ Գ Ի Թ Ի Ն

ՀՐԱՋԵԱՑ ԱՃԱՌԵԱՆ — ԵՐԵՒԱՆ — 1955, էջ 655

4) Նախահեղինակն է ֆոն-Ասխա-կան Լեզուներ. — Հնդեւրոպական ժողովուրդներու գալէն առաջ, Յունաստանէն մինչև Փոքր Ասիոյ ծայրը կը բնակէին զա-նազան ժողովուրդներ: Յունաստանի մէջ կը բնակէին բելազգիները, լէլէզները, տրիտակները, գարիացիները ևլն., Կրետէի մէջ առանձին ժողովուրդ մը՝ որ մեծ քա-ղաքակրթութեան հասած էր և ծանօթ էր Կրետացի անունով, Փոքր Ասիոյ մէջ՝ Լիւ-կիացիք, որոնք ծովեզերքէն կը տարած-ուէին գէպի ներս և կը բնակէին զլիսաու-րապէս Քասիօսի հովիտը. աւելի հեռու՝ գարիացիները, լիւդիացիները, միսիացի-ները, բիսիդիացիները, իսաւրիացիները, լիկաոնացիները, կապադովկիացիները ևլն.: Յայտնի չէ թէ այս ժողովուրդները ուրկէ՞ եկած են: Լիւկիացիները Ն. Ք. 14րդ դա-րուն յիշատակուած են եգիպտական արձա-նագրութիւններու մէջ: Հերոդոտոսի հա-մաձայն, անոնք, ինչպէս նաև գարիացի-ները, գաղթած են Կրետէէն: Հերոդոտոս կը պատմէ նաև թէ միսիացիները, լիւ-կիացիները և գարիացիները եզրայր էին և նոյն գարիական Զևսը կը պաշտէին: Քանի որ Հերոդոտոս գարիացի էր, ուստի իր տեղեկութիւնը պէտք է ճիշդ համարել, որով այս երեք ժողովուրդները մէկ ցեղի կը պատկանէին: Այս բոլոր ժողովուրդնե-րու լեզուով մեզի հասած են աւելի կամ պակաս քանակութեամբ յիւթիւր: Բոլորէն ալ ունինք նախ աշխարհագրական անուն-ները. Աթէնք, Սփարթա, Թերէ, Կորինթոս ևայլն բելազգիներէն մնացած անուններ են. այսպիսի անուններ նաև նաև միւս լեզու-ներով: Երկրորդ, յունարէն լեզուի մէջ

կան խումբ մը ոչ — հնդեւրոպական բառեր, որոնք փոխառու պէտք է ըլլան բելազգի-ներու լեզուէն: Երրորդ, կան խումբ մը բառեր՝ զորս մեզի աւանդած են յոյն հե-ղինակները: Վերջապէս, զանազան ուր-ձանագրութիւններ գոյութիւն ունին այս լեզուներով: Այս առեւտութեամբ հարուստ է լիւկիերէնը (150 արձանագրութիւն), որ ունի առանձին այբուբեն, կազմուած յու-նարէն այբուբենէն՝ նոր յաւելումներով: Նշանաւոր է Քասիօսի արձանագրութիւնը, որ ունի 250 տող: Կրիտացիներու լեզուով կան զանազան արձանագրութիւններ, զորե-ռւած առանձին այբուբենով մը՝ որ անծա-նօթ կը մնայ մեզի. կան նաև յունարէն տառերով բայց կրիտական լեզուով արձա-նագրութիւններ: Քանի որ արձանագրու-թիւններ ալ գոյութիւն ունին գարիացիե-րու լեզուով, որոնք թէև յունարէն այբու-բենով գրուած՝ բայց անոնց վրայ ա՛յնքան նոր նշաններ աւելցած են, որոնցմէ ոչինչ կարիլի է հասկնալ: 1885ին, Լիմնոսի մէջ արձանագրութիւն մը գտնուած է որ թէև գրուած է բելազգիներու լեզուով, բայց կարիլի չէ եղած տակաւին լուծել: Լիւ-կիացիներու լեզուով արձանագրութիւններ վերջերս գտնուեցան Սարսոն մայրաքա-ղաքի պեղումներուն ժամանակ. անոնք թէև յաջող կերպով կարդացուած՝ բայց զգալի արդիւնք մը չեն ընձեռեր: Միսիա-ցիներու լեզուով կը մնան միայն 3 բառեր. իսկ ոչինչ կայ բիսիդիացիներու, լիկաոնա-ցիներու, կլիկիցիներու և իսաւրացիներու լեզուներէն: Թէև արձանագրութիւններէն ոմանք երկլեզուեան են, բայց ա՛յնքան քիչ նիւթ ունին որ շօշափելի արդիւնք մը չեն տար: Փոքր — ասիական լեզուներու հարցը կը մնայ տակաւին միակնութեան կա-րօս: S. H. Götze, Kulturgeschichte des Alten Orients: Kleinasien (Hdb. der Altertumswissenschaft, III, I, 3), Munich, 1933; Նոյնէն՝ Hethiter, Churriter und Assyrier, Oslo, 1936; L. Delaporte, Les Hittites, Paris, 1936.

5) Հմութեան. — Հաթիւր Փոքր Ասիոյ նախաբնիկներն են. հիթիթներու արաւ-ւանքին ժամանակ նուաճուեցան և անոնց իշխանութեան ներքե մնացին: Ասոնց լեզ-

ուով գտնուած են 50 կտոր արձանագրու-
թիւններ, որոնք տակաւին չեն վերլուծ-
ուած: Լեզուն կը պատկանի նախամասնի-
կային գրութեան, որմէ կ'երևի թէ հնդե-
րոպական է: Անձտեօթ է նաև բալայերէն
լեզուն, որ երևան եկաւ հաթիւրէնի հետ,
փոքր-ասորական վերջին պեղումներու ժա-
մանակ, շատ սակաւաթիւ արձանագրու-
թիւններու մէջ: Տես Friedrich, Kleinas.
Sprachdenkm., էջ 1; Keilschrifturkunden
aus Boghaz-Köi, հատոր XXVIII; Forrer,
Z. d. deutsch. Morg. Gesellsch., 1922, էջ
189, 288; Friedrich, Hethitisch, էջ 42 և
Arch. f. Orientforsch. XI, 1936, էջ 76;
Laroche, Journal Cuneiform Stud. I, էջ
187-216 և Revue Assyriol. XLI, 1947, էջ
67-98 և XLIII, 1949, էջ 55.

6) Խալկերէն. — Հայաստանի հին բնիկ-
ներու լեզուն է այս, որ աւանդուած է
մեզի 200 կտոր արձանագրութիւններով,
որոնք գրուած են Ն. Ք. 820 թուականէն
սկսեալ մինչև Է. դարու վերջը: Գրութիւնը
ասորեստանեան բնիկագրով է, զանազան
գաղափարանիշներով, որոնք կու տան մեզի
բառի իմաստը, բայց յայտնի չէ թէ խալ-
կերէնի մէջ այդ իմաստով բառը ի՞նչպէս
կը հնչուէր: Միև բառերը, ընդհակառակը,
վանկագիր ըլլալով կը կարգացոյն ճշգրե-
տօրէն. բայց այս պարագային իմաստը են-
թադրական է: Կարգ մը գիտնականներ
խալկերէնի և հուրրիբէնի կամ խուրրիե-
րէնի միջև նմանութիւններ կը գտնեն: Տես
Lehmann-Haupt, Bagel & Schachermayer,
Corpus Inscriptionum Chaldaicarum, Berlin,
1928; Friedrich, Hethitisch, էջ 55; Նոյնէն՝
Kleinas. Sprachdenkm., էջ 41; Einführung
ins Urartäische (Mitteil. der Vorderas. Aeg.
Ges. XXXVII, 3), Leipzig, 1933.

7) Գոսայերէն. — Գոսայեցիները քաջ
լեռնական ժողովուրդ մըն էին, որոնք կը
տարածուէին Մարաստանի և Էլամի միջև,
մինչև Բաբելոն և Տիարպէթիք՝ Զաքոս
լեռներու շրջանը: Ն. Ք. 17րդ դարուն,
անոնք մեծ ազդեցութիւն ունէին Բաբելոնի
մէջ և այդ շրջանին գոսայեցի թագաւոր-
ներ իշխած են Բաբելոնի վրայ: Գոսայեցի-
ները պահեցին իրենց գոյութիւնը զլիսուո-

րպէս Զաքոս լեռներու շուրջը, մինչև
Ն. Ք. 4րդ դար՝ երբ Աղեքսանդր Մակե-
դոնացին նուաճեց զանոնք: Այս լեզունէն
կը մնան միայն փոքր բաւարարն մը՝ Ժ.
դարէն և զանազան աշխարհագրական ա-
նուններ: Այդ թառերուն մէջ կան այնպի-
սիներ՝ որոնք արիական ծագում ունին.
ուստի ոմանք գոսայեցիներ կը դասեն իրա-
նական լեզուներու շարքին, իսկ ուրիշներ
զայն կը կապեն կովկասեաններուն հետ.
աւելի ընդարձակ քննարկելու գիտք կրնայ
վճուել հարցը: Տես Delitzsch, Die Sprache
der Kossäer, Leipzig, 1884.

8) Սոււմերէն. — Սոււմեր կամ Շուսեր
անունը կրող ժողովուրդը պատմական շըր-
ջանին կը բնակէր Բաբելոնէն մինչև Պար-
սից ծոցը գտնուած տարածութեան վրայ:
Իրենք երկրի բնիկները չէին, այլ հաւանա-
բար գաղթած էին հոն մերձաւոր լեռնային
երկրէ մը՝ նախ քան Յրդ Նագարամիակը
Ն. Ք. I ըլլալով մշակութային ժողովուրդ
մը, անոնք հնարած էին տեսակ մը մե-
հենագիր գրութիւն, որմէ ապա յառա-
ջացաւ բնեւագրական գրութիւնը՝ որով
ձգած են բազմաթիւ արձանագրութիւններ,
հնագոյնը Ն. Ք. 4000 թուականէն: Այս
արձանագրութիւններու մէջ կը գտնենք
գրական բոլոր սեռերը՝ պատմութիւն, քե-
րականութիւն, բանաստեղծութիւն, հրօք,
աստղաբաշխութիւն, իրաւաբանութիւն և
այլն: Սակայն, Արաբիայէն սեմական ցեղ
մը՝ աքքադիները կու գան և տեղացիները
նուաճելով կը հիմեն ասորեստանեան և
բաբելական պետութիւնները: Բայց սումե-
րերէնը չի քննուիր, այլ կը պահուի իրեն
կրօնական և գիտական լեզու մինչև Ն. Ք.
3րդ դար, որմէ վերջ կ'անհետանայ: Բազ-
մաթիւ փորձեր կատարուած են սումերե-
րէնը որեւէ ծանօթ լեզուախումբի մը մէջ
գիտեղելու համար, ինչպէս հնդեւրոպա-
կանի, սեմականի, ալթայականի, եգիպ-
տականի, կովկասեան լեզուներու, ման-
չուերէնի և այլ լեզուներու, բայց այդ
մերձեցման փորձերը ապարդիւն մնացած
են: Տես A. Poebel, Grundzüge der su-
merischen Grammatik, Rostock, 1923;
A. Deimel, Sumerische Grammatik, 2րդ
հրատ., Rome, 1939; C. J. Gadd, A Su-

merian Reading—book, Oxford, 1924. D. Opitz, Sumerer Եգիպտոսը Ebertի Reallex. der Vorgeschichteի մէջ:

9) Էլամերեհ. — Էլամերէնը այն հին քաղաքակրթութիւնն էր, որ կը տարածուէր Պարսից ծոցէն մինչև Համա-տան՝ արդի Լորիստանը և Խուսիստանը: Այս լեզունով գրուած են Աքեմենեան թա-գաւորներու՝ Դարեհի և Քսերքսեսի արձա-նագրութիւններու երկրորդ սինակը, որու ինքնութիւնը երկար ժամանակ գիտուննե-րու կողմէ չէր լուծուած: Տակաւին, գո-ւաթիւն ունին խուսը մը Էլամերէն արձա-նագրութիւններ, սկսեալ Ն. Ք. 2600 թուա-կանէն մինչև 600 թուականը, որոնք մեզի ցոյց կու տան այս լեզուի 2000 տարուան կեանքը: Արձանագրութիւններու մէջ մասը երկնագրական և երեքնագրական ըլլալով, զիրաւ կարելի եղած է զանոնք կարգալ, բայց Էլամերէնի ծագումը տակաւին չէ օ-րոշուած: Տես F. W. König, Geschichte Elams (Der Alte Orient, XXIX, 4), Leip- zig, 1931; C. Frank, Zur Entzifferung der Altelamischen Inschriften (Abhandlungen Preuss. Akad., 1917); Նոյնն՝ Altelamische Steininschriften, Berlin, 1923; F. W. König, Corpus Inscriptionum Elamitarum, Hanovre, 1926; V. Scheil, Textes élamites—anza- nites (Mémoires de la Délégation en Perse, 3րդ հատոր, V, IX, XI, XVII, XXII, XXIII, XXIV), Paris, 1900—1933.

10) Միթաներեհ. — Փոքր—ասիական պե-ղումները եգիպտական և հիթիթական ար-ձանագրութիւններու կողքին երևան հանե-ցին նաև միթաներէն կոչուած լեզուն: Խալդերէն առաջ Հայաստանի մէջ բնակած Միթանի ժողովուրդը, որու լեզուն միթա-ներէնն է, ունի 3000 տարուան հնութիւն: Այս լեզունով ունինք Թուրուշտան թագա-ւորի մէջ նամակը՝ Եգիպտոսի Փարաւոնին ուղղուած, երկու նամակներ Արզաւայի լեզունով՝ որ միթաներէնի մէջ բարբառը կը թուի ըլլալ և վերջապէս Փոքր Ասիոյ մէջ գտնուած մի քանի արձանագրութիւններ՝ խորբիբիբէն լեզունով, որոնք մեծադոյնը 3500 տողոնոց օրհներգ մըն է: Խուրբիբիբն ալ միթանիներու մէջ ճիւղն էին և անոնց

լեզուն միթաներէնի մէջ բարբառն էր: Ասոնցմէ զատ, կան զանազան թագաւոր-ներու և տեղեւոր անուններ: Միթաներէնի ցեղակցութիւնը տակաւին որոշ չէ:

11) Ուկարիդ. — 1928 և 1929 թուա-կաններուն կատարուած պեղումները Սու-րիոյ ծովափին վրայ, 12 քրմ. Հաթաքիա-յէն (հին Լաուդիկէ) դէպի հիւսիս, կիպրոս կղզիին դիմաց, երևան բերին հին քաղաք մը՝ Ուկարիդ յորջորջումով: Ամենէն կարե-ւոր երևոյթը այդ պեղումներէն՝ բնեռա-գիր այբուբենով գրուած տախտակներու գիւտն էր, որոնցմէ մի քանին գրուած էին աքքատիէնով կամ ասիական լեզուներով, իսկ մեծմասնութիւնը՝ մինչև վերջերս անծանօթ սեմական լեզունով մը, որ պէտք է եղած ըլլայ այդ քաղաքի ծագումն շրջանին տիրող լեզուն: Հնդհանուր առ-մամբ, լիւնութիւնները ուր գտնուած են տախտակները հնագէտներու կողմէ կը վե-րագրուին Ն. Ք. 19րդ դարուն: Սեմական լեզուի ընթերցումը շատ արագ եղաւ: Ա-ռանց գոյնը դժուարութեան, երևան եկաւ որ եթէ լեզուն իր նկարագրով կը մօտե-նար աքքատիէնին, սակայն ան ունէր 30 տարեւէ բաղկացած այբուբեն մը (բառերու բաժանման գծիկով մը ներառեալ): Ըն-թերցման փորձերը, փունիկեան և եբրա-յական բառերու օգնութեամբ, շատ արդիւ-նաւոր եղան: Այս փորձերը յաջողութեամբ պսակելէ վերջ, վերահասու եղան որ տա-ռերու արժէքը կապ մը չունին աքքատիէ-նին հետ: Սակայն, կարգ մը տառեր իրենց ձեռով կը իշխեցնեն համարժէք փունիկեան տառերը: Այբուբենը կը գրուի ձախէն աջ: Գլխաւոր բնագիւղները, բուական ընդար-ձակ, զգացարանական քերթուածներ են, ուր կը հանդիպինք փունիկեան բազմաթիւ չաստուածներու և կարգ մը ժողովրդային հերոսներու: Ուկարիդի գիւտը մասամբ վե-րակազմեց փունիկեան գրականութիւնը: Տես Cyrus H. Gordon, Ugaritic Handbook, Rome, 1947; E. Hamershaime, Das Ver- bum im Dialekt von Ras Schamra, Copen- hague, 1941; A. Meillet et M. Cohen, L. M., էջ 104—106 և 221:

12) Կանչուեսերեհ. — Այս լեզուն կը խօսուի Հիմալայեան շրջանին մէջ: Իր

չըջակայ լեզուներու ոչ մէկին հետ յարաբերութիւն ունի: Հակառակ խօսողներու թիւի նուազութեան՝ 2000 հոգի, այս լեզուն ունի զանազան քարքառներ, ինչպէս՝ վերջիկերէն և պուրուշասկի: Կանջուտերէնի գոյութիւնը ցոյց կու տայ որ հնդերոպացիներու արշաւանքէն առաջ Հնդկաստանի մէջ, բացի արաւիտեան և մուստա լեզուներէն, գոյութիւն ունէր նաև երրորդ լեզուաբնիկ մը՝ որու միակ Ֆիլոսոֆիէն է կանջուտերէնը, Տես L. D. R. Lorimer, The Burushaski language, Oslo, Institut pour l'étude comparative des civilisations, 3 հատոր, 1935-1936; նոյնէն՝ Nugae burushkaskicae, BSOS, VIII, 1936, էջ 632-636; Burushaski and its alien Neighbours, Problems in linguistic contagion, Philological Society's Transactions, 1937, էջ 63-98; Siddheshmar Varma, Burushaski Texts, Indian Linguistics, I, V-VI, 1931, էջ 6-32; G. Morgenstierne, H. Vogt, C. Hj. Borgström, A triplet of Burushaski Studies, Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap, XIII, 1945, էջ 59-147; E. Benveniste, Remarques sur la classification nominale en burushaski, BSL, XLIV (1947-48), էջ 64-71. Մատենագրական այս տեղեկութիւնները առնուած են A. Meillet & M. Cohen- Les langues du Monde գրքէն. Paris, 1952, էջ 510:

13) Լաթի. — Ձինաստանի արեւելեան մէկ անկիւնը կը խօսուի փոքրիկ լեզու մը՝ լաթի կամ լաչի, որ կը գտնուի Յունանի և Թունզիյի սահմանը, լայնութեան 105րդ և երկարութեան 23րդ աստիճաններուն վրայ: Այս լեզուով խօսողներու թիւն է միայն 450 անձ: Ոչ մէկ ծանօթ լեզուի հետ կապ ունի:

ԱՆՈՒՇԱՆ ՎՐԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդիւ՝ 18)

ԻՄՐԱՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ս. Է. ՈՒԱՅԹԵՔԸՐ

ՍԻԶՈՑԸ

ԵՒ

ՈԳԻՆ

Ցեաւթիճճեճ Զիկերթի Մապիճ

ԵՒ

Փաստի Աստուծոյ Դոյութեան

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ՖԻԼՆԶԻՍԿԵԱՆ ԴՊՐՈՑԸ

Թովմականութեան կողքին կը ծաղկէր միջնադարեան փիլիսոփայութեան տարբեր տիպար մը, որ մեծ շահագրգռութիւն կը ներկայացնէ, որովհետեւ անմիջական նախահայրն է արդի գիտութեան: Անոր զըխաւոր ներկայացուցիչները կը պատկանէին ֆրանսիական միաբանութեան: Մեզ հետաքրքրող տեսակէտով, զանոնք զատորոշող կարեւորագոյն յատկութիւնը եղաւ այն որ զիտցան մեծ կամ փոքր չափով զգուշանալ Արիստոտէլեան տիեզերաբանութեան եւ ընագիտութեան սխալներէն: Շարքը կը բացուի Ռոպէրթ Կրօսսըթէթով, կոչուած նաեւ Ռոպէրթ տը Լինքոլն (1175-1253), Օքսֆորտի ֆրանսիականներու առաջին մեծաւորը (թէեւ ինք չէ պատկանած այս միաբանութեան), ապա՝ Լինքոլնի Եպիսկոպոս: Կրօսսըթէթ Կ'ուսուցանէր Պիլթագորեան վարդապետութիւնը, որ արտաքին աշխարհի մեկնաբանութեան բանալին կը դնէր անոր ներքին կազմին մէջ, կազմ մը՝ զոր կարելի է արտայայտել մաթեմատիքական լեզուով, այսինքն թիւերու միջոցաւ. պէտք է ամէն երեւոյթի մէջ փնտռել երաժշտական ներդաշնակութեան

օրէնքներուն նման թուական օրէնք մը: Անոր անձնական հետաքրքրութիւնը արթնցուցած էին յատկապէս Արար աստղագէտ Իպնէ-էլ-Հայթամի (էլ Ռազէն) տեսողական աշխատանքները, որոնք հռչակաւոր ըրին զինք ժ. դարու վերջերը եւ ժ.Ա.ի սկիզբները. ան իր ուշադրութեան առարկայ ըրաւ մասնաւորաբար perspectiveի օրէնքները եւ իրեն յատուկ տիեզերաբանութիւն մը, որ հիմնուած էր այն գաղափարին վրայ թէ լոյսն է. առաջին գոյացութիւնը:

Անոր աշակերտը՝ Ռոժէ Պաքոն, որուն կեանքը երկարեցաւ երկրորդ տասնամեակէն մինչեւ վերջինը ժ.Գ. դարուն, Ֆրանչիսկեան էր: Պաքոն մաթեմատիկոս մը եւ աստղագէտ մը չէր միայն — ան առաջինը եղաւ ճշգրիտ կերպով գնահատելու Յուլեան տոմարին սխալը — այլ ան հետախուզող մըն էր բնագիտութեան մարզին մէջ եւ ան էր որ ուսումնասիրեց խոշորացոյց ապակիներու որոշ յատկութիւնները եւ շինեց տեսողութեան որոշ թերութիւններու յատուկ ակնոցներ: Գիմազագիտութեան մէջ, ան ըրաւ բազմաթիւ փորձեր, առանց սակայն հասնելու նոր տեսութիւններու բանաձեւումին, որպէսզի փոխէր իր ժամանակին տիրող սխալ գաղափարները: Մտքի պատմութեան մէջ, անոր կարեւորութիւնը կու գայ այն յատկատեսութեանն թէ՛ բնագիտական հարցերը կարելի չէ լուծել իր ժամանակակիցներու մեթոտներով — rationaliter —, թէ Արիստոտէլեան ձեւերու եւ տեսականորէ հետապնդումը ապարդին խենթութիւն է եւ թէ «առաջին փիլիսոփայութիւնը պէտք է կազմուի բնութեան ընդհանուր եւ անշարժ բոլոր օրէնքներով»: Փորձառական գիտութիւնը, Պաքոնի աչքին, նախապայման է ամէն բնագիտական փիլիսոփայութեան, որ զտումի ձեւով դուրս կու գայ անկէ, եթէ կարելի է այսպէս ըսել, բնագիտութեան յարաբերութիւնը գիտութեան հետ՝ նման ըլլալով վարդի անուշահոտ իւղի յարաբերութեան վարդին հետ, որմէ բաժնուած է:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Դ.

ՀԻՆԴԻԵՐՈՐԴԻ ՌԵՂԻՏԻՆԵ
ՔՆՆԱԼԵՆԱՏՈՒԹԻՒՆԸ
ՏՕԳԳԻԱՄԻ ԿՈՂՄԵ

Այս սկզբունքները աւելի եւս զարգացան հետագային ուրիշ ֆրանչիսկեանի մը ջանքերով, որ հռչակաւոր եղաւ իրեն ամենէն կարող փիլիսոփան ժ.Գ. դարուն: Ասոր զուտ բնագիտական տեսութիւնները մեզ ուղղակիօրէն չեն հետաքրքրեր այստեղ չ՝ Սակայն իր գործերը մեծագոյն կարեւորութիւնը ունեցան բնաբանական փիլիսոփայութեան եւ բնաբանական աստղածափանութեան զոյգ բնագիտականներէն ներս: Թէեւ որեւէ արհամարհանք չէր սնուցաներ Արիստոտէլի նկատմամբ, սակայն եւ այնպէս, ան կատարող տարակարծութեան մէջ մտաւ Արիստոտէլականներուն հետ, երբ մերժեց սկզբունքը թէ «ինչ որ շարժման մէջ է, շարժուած է ուրիշի մը կողմէ»: Օգգամ փաստարկութիւնը աւելի յստակ ըլլայ թերեւս, առանց փոփոխութիւն կրելու իր էութեան մէջ, եթէ անշնչութեան կոչուած օրէնքը, որու գիւտին վրայ հիմնուած է ան, բանաձեւուի հետեւեալ ձեւով. ամեն մարմին կը յադասեւ իւր կայունութեան կամ ուղղաձիգ ետեման մէջ, բացի եթէ ուրիշ ոյժի մը կողմէ ասիական փոխել այդ վիճակը: Նկատի առնենք աստղ մը, որ որեւէ ատեն չէ գտնուած մօտը ուրիշ աստղի մը՝ որ կարենար զգալի չափով ազդել անոր ընթացքին վրայ եւ որ, հետեւաբար, կը շարունակէ ընթանալ ուղղահայեաց գծով միջ-աստղային տարածութիւններուն մէջ: Այս աստղը տեղափոխութեան մէջ է շարունակ եւ հետեւաբար՝ «աւտոմատ» մէջ: Բայց անշնչութեան օրէնքին ամբողջ իմաստն է ճշդել թէ, այսպիսի շարժման մը պարագային, «աւտոմատ» գոյութիւն չունի: Աստղը որեւէ տեսակի ազդեցութեան չէ ենթարկուած եւ սակայն տեղափոխութեան մէջ է շարունակ, «աւտոմատ» մէջ: Օգգամ կ'եզրակացնէ թէ «ինչ որ շարժման մէջ է շարժիչ մը ունի» բանաձեւը սխալ է: Արիստոտէլեան պատասխանը այս բնագիտութեան կը յարծակի սոյն փիլիսոփայութեան

մի քանի մասնագիտական կողմերուն վրայ եւ որովհետեւ կրնան անոնք չհետաքրքրել պարզ ընթերցողը, ձգած են զանոնք յաւելելով բաժնին մէջ: Բաւ ըլլայ ըսե՞նք յատեղ թէ Արիստոտէլեաններու պատասխանը անգործ կը մնայ հաշտեցնելու վերոյիշեալ բանածեւր արդի գորութեականութեան տեսութեան հետ:

Օգգամի բանածեւր, հանրածանօթ՝ «Օգգամի ամենի» անունով, ըստ որում «էոյթները պէտք չէ յուճկէտա բազմացնել», թէեւ չի գտնուիր Օգգամի գործերուն մէջ, սակայն ճշգրիտ արտայայտութիւնն է իր վարդապետութեան: Արիստոտէլեան դրութեան մէջ, ամէն անգամ որ երեւոյթ մը խնդրոյ առարկայ ըլլար, կը հնարէին էոյթ մը, զայն բացատրելու համար oportet pouere aliquod agens: Նոր սկզբունքի լոյսին ծակ, Օգգամ ժխտեց թէ տարբեր տեսակի նիւթական մարմիններ անհրաժեշտ են բացատրելու համար երկրային եւ երկնային մարմինները. կանխատեսութիւն մը՝ որ իր լրելւ ստուգումը գտաւ երկու դարեր ետք միայն, Դիլիս Պրահէի օրերուն:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

ՓԱՐԻԶԻ ՕԳԳԱՄԵԱՆ ԴՊՐՈՅԸ

Արիստոտէլեան շարժման վարդապետութեան հերքումը Օգգամի կողմէ ուժեղ կերպով ամրապնդեց Ռոպէր Կրոսսըթէթի եւ Ռոժէ Պաքոնի հաստատած աւանդութիւնը: Եւ Փարիզի համալսարանին մէջ, ուր տիրապետող էր Օգգամի ազդեցութիւնը, ընդհանուր համագում գոյացաւ թէ փիլիսոփաները իրենց ժամանակը վատնած էին վերլուծելով, տեսակաւորելով եւ դասաւորելով իրենց իսկ մտքին ստեղծած գաղափարները եւ կառուցանելով ախլոթիզմներ էոյթներու եւ որպիսութիւններու վրայ: Այժմ հասկցած էին այլեւս թէ աշխարհի բացատրութիւնը կարելի է գտնել միայն ու միայն համբերութեամբ ուսումնասիրելով բնութիւնը:

Փարիզեան շարժող պետերէն մին՝ Նիքոլա Կոմթընը, առաջարկեց լքել շարժումի արիստոտէլեան ըմբռնումը, ըստ որում շարժումը տարբեր ձեւերու յաջորդութիւն մըն է նոյն ենթակային մէջ եւ զայն

փոխարինել արդի բնագիտութեան հիմնական վարկածով, ըստ որում Նիւթական աշխարհի բոլոր փոփոխութիւնները կարելի է բացատրել տարրական մասնիկներու փոխազդեցութեամբ եւ շարժումով: Ասիկա որոշ հիմաստով վերադարձ մըն էր յոյն աթոմիստներու վարդապետութեան, զոր Արիստոտէլ մերժած էր: Պէտք է վերոյիշել սակայն թէ Տէմոքրիտէսի եւ Եպիկուրի բանածեւած տեսութիւններուն մէջ կ'ենթադրուէր որ աթոմները անկարող են ազդելու իրարու վրայ, այլ միայն իրական շփումով, մինչդեռ հետագայ բացատրութիւնը բաց կը մնար «դաշտ»երով բացատրութեան մը, ինչպէս քաղաքականութեան դաշտերը: Նոյն խումբին՝ Դիլիս մէկ անգամը. աշակերտ Օգգամի, քահանայ մըն էր՝ Ժան Պիւրտան անունով, որ եղաւ նաեւ Փարիզի համալսարանին տեսուչը 1327ին: Շարունակելով Օգգամի աշխատութիւնը մարմիններու շարժման մասին, Պիւրտան հասաւ impetusի կամ շարժման քանակութեան գաղափարին, զրեթէ այնպէս ինչպէս յղացան զայն երեք դարեր ետք Կալիլէյ եւ Նիւթոնը:

Սակայն Փարիզեան դպրոցին մեծագոյն անունը եղաւ Նիքոլ Օրէզմը, Լիզիւրի Եպիկուրոսը 1377–1382: 1377ին գրուած Արիստոտէլի «Նիկմէի Մասին»ի մեկնաբանութեան մէջ, ան պաշտպանեց այն գաղափարը թէ՛ պէտք է երկրին եւ ոչ թէ երկնքին շարժումով բացատրել աստղերու ցերեկային երեւցող շարժումը, կանխելով Կոպեռնիկը: Ան յաջողութեամբ ուսումնասիրեց նաեւ շարժումը մարմնի մը, որ ուղիղ գծով կ'ընթանայ յառաջացումով մը՝ միօրինակ կերպով արագացող, ցոյց տալով որ ժամանակի իւրաքանչիւր մասի ընթացքին կտրուած միջոցը նոյնն է ինչ որ պիտի ըլլար եթէ արագացում գոյութիւն չունենար, այլ նոյնածեւ արագութիւն մը՝ հաւասար այն մարմնի արագութեան ժամանակի մասնիկի ընթացքի կէսին:

Թրգմ. ՇԱՀԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(Շարունակելի՝ 7)

ՅԱՅՏՏՆՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԸ ԸՍՏ ՓԻԼՈՆԻ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ԶԻՆՔ ՈՒՐԱՑՈՂՆԵՐԸ

Գ

Իբրև ներկայացուցիչ հակառակորդներ Ս. Գրական իմաստասիրության, առհեսք երեք իմաստասերներ, մէկը Ժէ. Գարէն՝ Սքինոզա, միւսը ԺԸ. Գարէն՝ Հյուսմ և եր-
րորդը ԺԹ. Գարէն՝ Ճոն Սթիւրտ Միլլ, և թող մեզմէ իւրաքանչիւրը ընտրէ ուրիշ մը ներկայ Գարէն:

Իւլյորն ալ՝ կը մերժեն Յայտնութիւնը: Անոնց պատճառաբանութիւնը պարզ տար-
բերակներն են բանաձևերու անոնց՝ որոնց Փիլոն ներկայացուց իբրև ակարբիչառներ. բանաձևեր՝ հիմնուած նմանաբանութեան վրայ, թէ բաներ՝ որոնք կարգ մը պարա-
գաներու մէջ նման են իրարու, պէտք է որ նման ըլլան միւս բոլոր պարագաներուն ալ: Յունական զիջարանական նմանաբա-
նութեան փոխարէն՝ կիրարկուած Փիլոնի ժամանակակից ակարբիչառ քննադատնե-
րու կողմէ, Սքինոզա կը կիրարկէ «Քորանի կամ բանաստեղծներու տրամաթիւք պատ-
մութիւններուն, և կամ պարզ քրոնիկնե-
րուն նմանաբանութիւնը»⁽²⁷⁾:

Հյուսմ կը կիրարկէ ակարբական նմանա-
բանութիւնը մուսուլմանի և իր յաջորդ-
ներուն հրաշապատումներուն մէջ, ինչպէս նաև յունական, չինական և կաթողիկ հոսով-
մէական հեղինակներու մէջ⁽²⁸⁾: Ճոն Սթի-
ւրտ Միլլ կը վաւերացնէ⁽²⁹⁾ Հյուսմի ըսածը և կ'աւելցնէ երկար և խոր փաստարկու-
թիւն մը, ցոյց տալով որ յառաջադրուած փառքը Յայտնութեան, պիտի չընդունուէր
վնչլիական գաղափարներէն:

Ասոր դիմաց ենթադրեալ հակաճանողը ի նպատակ Ս. Գրական իմաստասիրութեան պիտի ըսէ — նոյն հին պատմութիւնը, ու

բուն իբրև միակ պատասխան պիտի կըրկ-
նենք Փիլոնի ըսածները միայն:

Սքինոզա և Հյուսմ կը մերժեն Աստուծոյ անհունութիւնը այն իմաստով որ Աստուած անիմատիկ է:

Սքինոզա իր մերժումը կը բանաձևէ այսպէս. — «Մարդկային բանականութիւնը ունի բաւարար գիտութիւնը յաւիտեանական և անհուն Աստուծոյ էութեան»⁽³⁰⁾, Բանա-
ձևը, որով ան հասած է այս եզրակացու-
թեան, ուղղակի և բացայայտօրէն հաստա-
տած չէ. զայն կարելի է մեկնել այսպէս. —

Սքինոզա կը սկսի նախ ինքզինքին հարցնելով. — Ի՞նչ կ'իմանան Ս. Գրական իմաստասերները ըսելով թէ Աստուած ա-
նըմբունի է: Անոնք ըսել կ'ուզեն անշուշտ որ Ան չի կրնար ենթակայ ըլլալ որեւէ սահ-
մանումի: Եւ ի՞նչ կը հասկնան սահմանում ըսելով: Անոնք կ'ընդունին անշուշտ Արիս-
տոտէլեան բանաձևը սահմանումի որ կը կայանայ ընդհանուրի (genus) և մասնաւորի (specific) տարբերութեանց վրայ և որ գե-
րագատուած է սահմանիւնէն և անոր պատ-
ճառէն⁽³¹⁾:

Սքինոզա կ'աւելցնէ այս տեսակի սահ-
մանումի զբոս որում անիկա պէտք է պա-
րունակէ անմիջական պատճառը»⁽³²⁾, որով
կիրարկելի՝ ստեղծուած բաներու միայն⁽³³⁾: Այս իմաստով է որ Սքինոզա կ'ընդունի
Աստուծոյ անսահմանելիութիւնը և հետեա-
րաբ Անոր անըմբունիութիւնը, աւելցնելով
թէ սխալքանչիւր գոյացութիւն բացարձա-
կապէս անհուն էր⁽³⁴⁾. այս սահմանումով
կը յառաջագրէ իր տեսակէտը Աստուծոյ
անսահմանելիութեան և անըմբունիութեան

⁽²⁷⁾ Eth., II, Prop. 47.

⁽²⁸⁾ De Anima II, 2, 413a, 15, Anal. Post. II, 10, 93b, 38ff.

⁽²⁹⁾ Short Treatise I, 7, 9.

⁽³⁰⁾ Tractatus de Intellectus Emendatione 96 ff. (Op., ed. Gebhardt, II, p. 35).

⁽³¹⁾ Eth. I, Prop. 8.

⁽²⁷⁾ Tractatus Theologico-Politicus 5 (Op., ed. Gebhardt, III, p. 79 ll. 19-20).

⁽²⁸⁾ An Inquiry Concerning the Human Understanding X, 2 (Philosophical Works, 1854, IV, p. 138).

⁽²⁹⁾ «Theism, Part IV., Revelation», in Three Es-
says on Religion, New York, 1878, p. 217.

մասին⁽⁸⁵⁾։ Բայց Աստուած, ըստ Սբինոզայի, անմիջականորեն կը ճանչցուի հրրորդ գիշտութիւնով մը՝ Յայտնատեսութեամբ — որովհետեւ Աստուած տնտեսողը ըլլալով, Ան որ ինքն իր մէջ ինքն իր պատճառն է միզի կը ճանչցուի ուղղակիորեն ինքն իրմով։ Այս իմաստով անիկա կ'ընդունի թէ մարդկային բանականութիւնը ունի բաւարար գիտութիւն յաւիտեանական և անհուն Աստուծոյ էութեանը⁽⁸⁶⁾։ Այստեղ Սբինոզա ասպարէզ կը կարդայ Ս. Գրական իմաստասէրներուն, ըսելով. — «Գրեք կ'ըսէք թէ Աստուծոյ գոյութիւնը կարելի է յայտնաբերել ի յետագունէ (a posteriori) և նոյն կ'ըսէք թէ իր գոյութիւնը կարելի է ճանչնալ, մինչդեռ իր էութիւնը անձանօթ կը մնայ։ Ես կ'ըսեմ թէ իր գոյութիւնը կարելի է ճանչնալ ի յատկագունէ (a priori) և իր էութիւնը աւելի պակաս ճանաչելի է»։ Ասոր կ'ենթադրեմ որ մեր հնրեղը պիտի պատասխանէր թէ անոնց որոնք Սբինոզա կ'ուզէ իր խօսքը պիտի մերժեն այն գաղափարը թէ Աստուած ենթակայ է անմիջական ճանաչողութեան։ Անիկա պիտի յիշեցնէ Սբինոզային իր իսկ անդադրութիւնը Ս. Թովմասի ուրացման թէ Աստուած կարելի է ճանչնալ ի յատկագունէ⁽⁸⁷⁾։ Թէ և կարգ մը Ս. Գրական իմաստասէրներ Աստուծոյ անմիջական յայտնութեան մասին կը խօսին, բայց պարզապէս նոյնը չէ Սբինոզայի ճանաչողական գիտութեան»։ Ենթադրեմ և կակաճառողը պիտի առարկէ թէ ոչ ոք Ս. Գրական իմաստասէրներէն պիտի ընդունի թէ մարդկային միտքը կրնայ իր սեփական գիտութիւնը յղանալ։ Ամէն պիտութիւն, պիտի աւելցնէ ան, պէտք է որ արտաքին ազդեալ մը յառաջ գայ, թէ և ոչ անպայման զգայական ազդեալ մը։ Ան պիտի յառաջանայ նոյնիսկ ապացուցանելու թէ ոչ մէկ յոյն իմաստասէր կը հաւատար թէ միտքը իր սեփական գիտութեան կրնար ծնունդ տալ։ Ի՞նչ է Պլատոնի այսպէս կոչուած անմիջական գիտութիւնը հիմէ ոչ վերականգնել նախագոյ գաղափարներու։ Եւ ի՞նչ են անմիջականօ-

րէն ապացուցանելի ճանչցուած Արիստոտէլի նախադրեալները՝ հիմէ ոչ բաներ՝ որոնց աղբիւրը զգայական ըմբռնողութիւնն է։ Եւ միթէ Ստոյիկեաններուն գաղափարախօսութիւնը փորձառութեան վրայ հիմնուած չէ՞ր։ Նոյնիսկ Տէքարթի ինքնածին գաղափարները կարելի է ընդունիլ՝ իր իսկ տեսանկիւնէն զիտելով, թէ ունին արտաքին ազդեալ մը։ Սբինոզայի իր իսկ իմաստասիրական դրութիւնէն ծնած բացատրութիւնը ներհայեցողական գիտութեան մասին պիտի ընդունէր անշուշտ մեր Ս. Գրական իմաստասէրը, եթէ այդ դրութիւնը ինքն իսկ և հետեւարար տրուած բացատրութիւնը քննադատելի չըլլար։

Հյուսիս մօտ Աստուծոյ անխմանալիութեան դէմ տրուած փաստարկութիւնը աւելի ուղիղ է և աւելի բացայայտ։ Ս. Գրական իմաստասէրները միմիկ յայտարարելով, անիկա իր խօսքը անոնց ուղղելով այսպէս կը հարցնէ. — Ի՞նչպէս գրեք միմիկներդ, որ կ'առաջադրէք Աստուծոյ բացարձակ անխմանալիութիւնը, կը զանազանութեամբ Ստոյիկեաններէն և Անաստուածներէն՝ որոնք կը յայտարարեն թէ առաջին պատճառը մամէն բանի անխմանալի է և անշուշտփելի⁽⁸⁸⁾։ Այսպէս անիկա փոխ ի փոխ կը քննէ Աստուծոյ գիտութեան անբաւարարութիւնը։

Տեսնենք թէ մեր իմաստասէրը այս հարցին ալ ի՞նչպէս կը պատասխանէ։

Նոյն հիմ պատմութիւնը պիտի ըսէ ան նախ։ Անոր կը հանդիպինք Թովմաս Ագուինացիի գործերուն մէջ⁽⁸⁹⁾, երբ կը փորձէ հերքել հակա-բանապաշտ իմաստասէրները որոնք կը յառաջադրէին գոյութեան հաւատքի խնդիր մը ըլլալը և ոչ բանականութեան։ Որովհետեւ, կ'ըսեն անոնք, Աստուծոյ մօտ գոյութիւնը և էութիւնը նոյն իմաստը կը զգենուն և այնքան ատեն որ Աստուծոյ իսկութիւնը անճանաչելի կը մնայ, իր գոյութիւնն ալ կը մնայ անբացատրելի։ Այս տեսակէտը Թովմաս Ագուինացիի, ընդդէմ հակա-բանապաշտ աստուածաբաններուն, նոյն է Հյուսիս տեսա-

(85) Cf. my Philosophy of Spinoza, I, p. 38.

(86) Eth. I, Prop. 47.

(87) Short Treatise I, 1; Cf. Sum Theol. I, 2, 1c; Cont. Gent. I, 10-11.

(88) Dialogues Concerning Natural Religion (Philosophical Works, 1854, II, p. 451).

(89) Cont. Gent. I, 12.

կէտին հետ: Բացի այն որ Քովմաս Ազուխ-նացիի մօտ խօսքը գրուած է անոնց բնարանը՝ որոնք մերժելով որ Աստուած կրնայ բացատրուի մօքով՝ կ'ապուխին հաւատքին, մինչդեռ Հլուսի մօտ անկա յառաջագրուած է անոնց կողմէ՝ որոնք զարմեալ մերժելով Աստուծոյ մօքով բացատրելու թիւնը, կը յարէին Սկիպտիկութեան կամ Անաստուածութեան:

Քովմաս Ազուխնացիի պատասխանը թէ Աստուծոյ գոյութիւնը զոր նոյնիմաստ կը դաւանին ոմանք Իր խնկութեան հետ նոյն տեսակի պոյութիւնն՝ մը չէ, ինչ որ կրնայ հաստատուիլ ապացոցումով⁽⁴⁰⁾: Մեր փիլիսոփան, կը խորհրդէ, աւելի լաւ պիտի տար իր բնական պատասխանը: Այսպէս, Հլուսի տեսակէտը՝ թէ Աստուած մը որ անճանաչելի է գոյութիւն չի կրնար ունենալ, իր մէջ Պէրքլէյեան մօտեցում մը ունի: Առով բսել կ'ապուխ թէ գոյութիւն ունենալ կը նշանակէ ըմբռնուիլ և կամ՝ ճանչցուիլ, որով բան մը որ անճանաչելի է գոյութիւն չունի: Անկա պիտի աւելցնէ. — Եթէ մէկը իրապէս կը հաւատայ որ միայն այն բաները գոյութիւն ունին՝ որոնք ճանաչելի են, չի կրնար հաստատուիլ հաւատան թէ Աստուած միևնույն ատեն կրնայ գոյութիւն ունենալ և անճանաչելի մնալ:

Բայց Ս. Գրական իմաստասէրները և իրենց խօսնակը պիտի շարունակեն չընդունիլ գլխաւոր նախադրեալը: Անոնք չեն ընդունիր թէ գոյութիւն ունենալ անպայման ճանչցուիլ կը նշանակէ: Անոնք հին ձեռի մօտածողներն: Արիստոտէլեան՝ եթէ կ'ուզէք, Աստուածային խնդիրներու մասին Արիստոտէլի հետ իրենց ունեցած տարակարծութեան հակառակ, աշխարհիկ խնդիրներու աղընութեամբ անոնք համաձայն են իւրար հետ: Եւ հետեւեով Ս. Գրական իմաստասէրներու հին սովորութեան, որ է ապացոցանել իւրաքանչիւր հաստատում, մեր խօսնակը պիտի յառաջագրէ Արիստոտէլի այն տեսակէտը՝ ըստ որում անկազատորոշում մը կը զննէր այն յարաբերութեան՝ ուր յարակից բանի համադէպ են բնութեան մէջ, միւս յարաբերութեան միջև՝

ուր յարակից բանի համադէպ չեն բնութեան մէջ⁽⁴¹⁾: Թարաբերութեամբ մը ուր յարակիցները համադէպ են բնութեան մէջ, Արիստոտէլ կ'եզրակացնէ որ յարակիցներէն մէկուն գոյութիւնը կը նշանակէ անպայման գոյութիւնը միւսին: Օրինակի համար, «Տէր» յարակիցներու պարագային, «Տիրոջ» գոյութիւնը կ'ենթադրէ «Երկրի» գոյութիւնը և փոխադարձաբար: Թարաբերութեամբ մը ուր յարակիցները համադէպ չեն բնութեան մէջ, Արիստոտէլ կը հետևանքէ մեզի որ յարակիցներէն մէկը կրնայ գոյութիւն ունենալ առանց միւսին: Եւ կը բացատրէ զայն «Գլխութեան» և «Գլխութեան» ենթակային միջև եղած յարաբերութեան օրինակով: Այս յարաբերութիւնը, կ'ըսէ Արիստոտէլ, մէկն է անոնցիւն ուր յարակիցները համադէպ չեն բնութեան մէջ, ուրովհետև «Գլխութեան» ենթական գոյութիւն կրնայ ունենալ նոյնիսկ երբ իր մասին «Գլխութեան» չունինք: Օրինակի համար, շրջանակ մը քառակուսի վերածել, եւ այսպէս, մեր իմաստասէրը պիտի եզրակացնէ թէ տարբերութիւն մը կայ այն հաստատումին՝ թէ Աստուծոյ էութիւնը անըմբռնելի է և այն միւս հաստատումին միջև թէ Աստուծոյ գոյութիւնը որ կը նոյնացուի իր էութեան հետ կրնայ բացատրուիլ, որովհետև տարակա ճիշդ «Գլխութեան» և «Գլխութեան» ենթակային ունեցած յարաբերութեան պարագան է, որով Արիստոտէլ կը բացատրէ յարաբերութեան այն տեսակը՝ ուր յարակիցները միշտ համադէպ չեն բնութեան մէջ և կ'աւելցնէ թէ յարակիցներէն մէկը՝ «Գլխութեան» ենթական կրնայ գոյութիւն ունենալ որքան ալ «Գլխութեան» ալ մասին գոյութիւն չունենայ:

Արիստոտէլ, Հլուս և Միլլ կը մերժեն Աստուծոյ անհունութիւնը անհուն բարութիւն իմաստով, անոր հակադրելով հին հարցը Զարին՝ զոր Արիստոտէլը ներկայացնէ հաստատումով թէ «բնութեան մէջ եղած այնքան օգտակար բաներու կարգին ոչ նուազ բանի ալ կան որոնք կրնան վնասակար նկատուիլ»: Եւ իր հաստատումը կը պարզաբանէ ընթացիկ ցանկով մը Զարին՝

(40) Նոյն:

(41) Categ. 7, 7b, 15-35.

ՀԱՆԳԻՍՏ՝ Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

ԱՄԵՆ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊՍ. ԽԱԶԱՏՈՒՐԵԱՆԻ

Էջմիածին, 25 Յունիս 1961

Պատրիարք եպիսկոպոս Տեառնեան

Պատրիարքարան Հայոց Նորասաղեմի

Սուգի մեջ է Հայ եկեղեցին եւ Սուրբ Էջմիածինը: Վաճառար է մեր սիրտը՝ ոչ եւս է Կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարք Գարեգին Արքեպիսկոպոս: Կորսնցուցինք հաւատաւոր ու ոգեւոյնում մեծ եկեղեցական մը: Հանգիստ եւ խաղաղութիւն իր ջանքում հոգիին: Ափ մը լոյս Փրկչի Իջման Ս. Սեղանէն իր լոյս հոգիին: Թող Աստուած անսասան պահէ Հայց. եկեղեցին, Կ. Պոլսոյ հայոց Աթոռը եւ համայն հաւատացեալ հայ ժողովուրդը: Առաջարկում է ի Տեառն հանգուցեալ Գարեգին Պատրիարքի թաղման եւ բառասունքին Աթոռիդ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ կատարել հոգեհանգստեան պաշտօն:

Օրհնութեամբ

ՎԱԶԳԻՆ Ա.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

յանձին «փոթորիկի, հրկրաշարժի, հիւանդութեան»⁽⁴³⁾։

Հյուսիս, Ս. Գրական տունը աւելի իր մտքի հտին՝ «Անիծեալ լիցի երկիր» (Մենդ. Գ. 17), «Ապականեցաւ երկիր» (Մենդ. Զ. 11) և «Պղծեցաւ (երկիր) ի գործոց նոցա» (Սղմ. ԺԵ. (ՁԶ.) 39), կը սկսի ընդհանուր հաստատումով թէ «Ամբողջ երկիրը ... անիծուած և պղծուած է» և յետոյ կը շարունակէ թուել զանազան չարիքներ տեղեկերքի մէջ գոյութիւն ունեցող, անոնց կարգին զարգացնելով Հոպպէսի տեսակէտը պատե-

րադմի և անձնական թշնամութեանց վերաբերեալ⁽⁴³⁾։

Իսկ ձոն Սթիւըրտ Միլլ, պատմութենէն առնելով օրինակը, ցոյց կու տայ թէ անցեալ դարերու տարածքին մարդկային ցեղի վիճակը այնքան ալ միտմարական չէ եղած⁽⁴⁴⁾։

Թրգմ. Վ. Ա. Գ. H. A. WOLFSON
եւ Ա. Ս. Պ. Harvard University

(Մնացաւ յաջորդիւ՝ 3)

⁽⁴³⁾ Dialogues Concerning Natural Religion, Part X (Op. Cit., II, pp. 496f.).

⁽⁴⁴⁾ «Theism, Part II: Attributes», op. cit., p. 192.

⁽⁴³⁾ Eth. I, Appendix (Op., II, p. 79, II. 18-20).

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱՎԱՆՔ - ԲԵՄԱՎԱՆՔ

● Գիր. 7 Մայիս. — Տոմ երեւումս Ս. Յաչիմ: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ասագ Սեղանին վրայ: Ժամաբարն էր Հոգը. Տ. Վրթանէն Արդ. Գալայանեան: Կարգապետեցաւ Ս. Բարսեղ Հայրապետի Կոտտանդ կայսերա ռազմաժողովը. Ս. Խաչի լուսաւոր երեւումին առիթով: Ասագ Սեղանին վրայ կը տեսնուէր Ս. Խաչին Նշանը՝ վառ կանթեղներով զարդարուէր:

● Եր. 13 Մայիս. — Ս. Աթառայ Լուսարա-
րապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպս. Առաքելեան Ասագ Սարգիսազ ձեռնադրեց Ս. Յարութեան Տաճարի Լուսարար՝ Ուրարազի Տրդ. Մկրտչի Եօթնեղ-
րայրանը. Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ՝
ուր Կատարուած էր կոյման արարողութիւնը
նախորդ երեկոյ:

● Գիր. 14 Մայիս. — Ս. Գատարազը մատուց-
ուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամասրան մէջ:
Ժամաբարն էր Հոգը. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան:

● Դշ. 17 Մայիս. — Վաղուան Համարժման
տոնին առիթով, կէսօրէ վերջ ժամը 2ին, Գերշ.
Տ. Սարգիս Արքեպս. գլխաւորութեամբ, Միա-
րան Հայրեն ինքնաշարժով բարձրացան Ձի-
թեան վրայ, ուր Համարժման Սրբավայրի չըր-
ջակահին մէջ պաշտուեցան երկնային ժամեղ-
ութիւնն ու մեծահնգեալ նախատեսիկը իրիկ-
նոգնին պաշտուեցան Նաւ եկեղեցին եւ Հսկման
կարգեր եւ ապա առաւօտեան ժամեղութիւն:
Արարողութիւնները վերջ գտան գրիշուան
ժամը 10ին:

● Եշ. 18 Մայիս. — ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՆ ՏԵԱՌՆ:
Առաւօտեան ժամը 6.30ին, Ամեն. Ս. Գատարազ
Հոր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը ինք-
նաշարժերով բարձրացան Ձիթեանց լեռ եւ Էրա-
շափառնով մատը գործեց Համարժման Սրբա-
տեղին, ուր մեր վրանամասրան մէջ օրուան
հանդիմաւոր Ս. Գատարազը մատուց եւ Համարժ.
ման խորհուրդին շուրջ ժամակերպ Գերշ. Տ. Սարգիս
Արքեպս. Բէմանեան: Բարեգէն ետք, Ամեն. Ս.
Գատարազ Հոր գլխաւորութեամբ, Կատարուե-
ցաւ Էշարապետական Մաղթնք՝ Մայր Աթոռ
Սրբին Ս. Էջմիածին փոխադրութեան տարեդարձի
առիթով իսկ Ս. Գատարազն ետք, Գերշ. Գա-
տարազին Սրբազանը նախագահեց Սրբավայրին
առջև Կատարուած Անդադատանին:

— Կէսօրէ վերջ ետ, Մայր Տաճարին մէջ Կա-
տարուեցաւ Սեղանատան, նախագահութեամբ
Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպս.:

● Եր. 20 Մայիս. — Ս. Հրեշտակապետաց Ե-
կեղեցւոյ մէջ իր անդարնիկ Ս. Գատարազը մա-
տուց նորենայ Արթ. Ս. Սեղազ Բնյ. Խաչա-
տուրեան:

— Կէսօրէ վերջ, Նախ եկեղեցւոյ մէջ պաշտու-
եցաւ Բ. Մաղկազարդի նախատեսիկը, Հանդի-

նապետն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ
Եպս. Առաքելեան:

● Գիր. 21 Մայիս. — Երկրորդ Ծաղկազարդ:
Առաւօտեան ժամեղութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս.
Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ:
Ժամաբարն էր Հոգը. Տ. Գերշ. Վրդ. Նապալեան:

● Եր. 27 Մայիս. — Ս. Գատարազը մատուց-
ուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Առաքելաց վերնամա-
րան մէջ. ժամաբարն էր Հոգը. Տ. Մաշտոց Վրդ.
Բարիլուսեան:

— Հոգեղարարտեան մեծահնգեալ նախատեսա-
կին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Ամեն. Ս. Գա-
տարազը Հայրը:

— Իրիկեղեցիին: Մայր Տաճարին մէջ պաշ-
տուեցան ճեկեցեցէի եւ Հսկման կարգեր: Հանդի-
նապետն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ
Եպս. Առաքելեան:

● Գիր. 28 Մայիս. — ՀՈԳԵԳԱՆՈՒՍ: Օրուան
հանդիմաւոր Ս. Գատարազը՝ Մայր Տաճարի Ասագ
Սեղանին վրայ մատուց Ամեն. Ս. Գատարազը
Հայրը: Ս. Գատարազի ընթացքին, երեք եպիս-
կոպոսներու կողմէ կարգապետեցաւ Ս. Յովհ. Ոս-
կերանի Հոգեղարարտեան Ներքորը: Իսկ Ս. Գա-
տարազն ետք, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ
Եպս. Նախագահութեամբ Կատարուեցաւ Կոզե-
հանգեղանեան հանդիմաւոր պաշտոն՝ Ս. Աթոռայ
հանգուցեալ պատարագաց հոգիներուն համար:

● Եր. 3 Յունիս. — Է. օր Հոգեղայսեան: Ըստ
սովորութեան, Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ
Մայրավանքի տանիքը՝ Ս. Հոգեղայ նախորդած
մատարան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգը. Տ. Անուշա-
ւան Վրդ. Զյլանեան:

● Գիր. 4 Յունիս. — Յիւսապի եղիպի մարգա-
րին: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարու-
թիւն, մեր վերնամասրան մէջ: Ժամաբարն էր
Հոգը. Տ. Փառնէ Արդ. Անտիքեան: Բարեգէն
Հոգը. Տ. Մաշտոց Վրդ. Բարիլուսեան, խօսելով
կրօնական արժէքներու հանդեպ նախանձանդի
ըլլալու առաքելութեան շուրջ, ու ներկայացնե-
լով օրուան տօնելի առարը — Եղիպ մարգարէն
— իբրեւ տոկաւոր նախանձանդութեան:

— Ս. Հռիփսիմեան նախատեսիկը պաշտուե-
ցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Հան-
դիմապետն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ
Եպս. Առաքելեան:

● Դշ. 5 Յունիս. — Ս. Կոտանց Հռիփսիմ-
եանց: Առաւօտեան ժամեղութիւնը պաշտուեցաւ
ի Ս. Հրեշտակապետ, իսկ Ս. Գատարազը մատուց-
ուեցաւ եկեղեցւոյ աւանդատան՝ Ս. Հռիփսիմ-
եանց մատարան մէջ. Ժամաբարն էր Հոգը. Տ.
Հայկապետ Վրդ. Գայրաթեան: Արարողութեանց
աւարտին, Միաբանութիւնը պատուաւորութեան
վանուց ճեպարանին մէջ:

● Ուր. 8 Յունիս. — Նախատեսիկին ի Ս.
Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ.
Հայրիկ Եպս. Առաքելեան:

● Եր. 10 Յունիս. — Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին
Եղ ի վերապէս տօնելի առիթով, Ս. Գատարազը
մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան՝ Ս.

Լուսաստանի սեղանին վրայ, ժամաբարն էր Հոգչ. Տ. Յովսէփ վրդ. Մամուր:

— Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Ամեն. Ս. Գատրիարք Հայրը, Ըստ սովորութեան, արարողութեանց աւարտին երգուեցաւ «Տէր. Եղործեա»:

● Կիր. 11 Յունիս. — Տոմ Կարոլիկէ եկեղեցւոյ Ս. Էջմիածնի: Լանդիսաւոր Ս. Գատրարքը մատուցեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ, ժամաբարն էր Հոգչ. Տ. Արշակ Արք. Խաչատուրեան: Քարոզեց Հոգչ. Տ. Կիրեղ վրդ. Գարեգին, ծանրանալով Ս. Էջմիածնի չարակամի Զրոյ տունին վրայ ու վեր առնելով այն կենսական գերի՝ որ Մայր Աթոռին է եղած, մեր դարաւոր պատմութեան երկայնքին և կենսքի զանազան մարդերու մէջ, Քարոզէ ետք, Ամեն. Ս. Գատրիարք Հօր նախագահութեամբ, Կատարուեցաւ «Հայրապետական Մաղթանք»:

— Կեսրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ Կատարուեցաւ «Անդատտան»: Լանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Նորայր Եպո. Գողթեան:

● Կիր. 18 Յունիս. — Ս. Գատրարքը մատուցեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ: Գատրարքեց և քարոզեց Հոգչ. Տ. Անուշաւան վրդ. Ջըլճեան, քնարան ունենալով «Եկայք առ իս, ամենայն վատապալք և բեռնաւորը, և եռնանցեցիք զձեզ, Յայտ տուաւ թէ Տիրոջ երթալու համար ի՞նչ եղբի ունենալու է մարդ — բարի, ազնիւ, կարեկիր, վերջապէս՝ հարուստ՝ քրիստոնէական առաքինութիւններով:

● Աւր. 23 Յունիս. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Լուսաստանի Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպո. Առաքեան:

— Երեկոյան ժամը 7ին, Կ. Գովսէն Ս. Աթոռ հասաւ Քաւրճիոյ Հայոց Գատրիարք Ամեն. Տ. Գարեգին Արքեպո. Խաչատուրեանի վախճանովը զուգորդ հետադիրը: Մարդավանքի մեծ զանգը, ընդհան ընդհան զարկերով, անմիջապէս զոյժը հազարեցեա ժողովուրդին:

● Եր. 24 Յունիս. — Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին ճեղարաց գիւտի տունին առթիւ, Ս. Գատրարքը մատուցեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատարան մէջ, ժամաբարն էր Հոգչ. Տ. Յովսէփ վրդ. Մամուր:

● Կիր. 25 Յունիս. — Ս. Գատրարքը մատուցեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ, ժամաբարն էր Հոգչ. Տ. Արշակ Արք. Խաչատուրեան: Քարոզեց Հոգչ. Տ. Յովսէփ վրդ. Մամուր, բնարան ունենալով որում առաջու ձառն Աւետարանէն վարդապետ, կամի՞մք Նշան ինչ տեսանիլ ի քէնն: Ըստ թէ Աստուած բազում անգամներ ու բազում Նշաններով յայտնած է ինքեցիքը մարդկութեան ու կը յայտնէ: Մենք եւս որ երբ այդ Նշանները Գոյնը նրաւմէր: Պէտք չէ սակայն մտնել թէ մարդ արարածն ու բնութիւնը մեծագոյններն են Տիրոջ կրօնալիքներուն: Երբ յայտնուեցաւ Ս. Երեմիայի, Քրիստոսի Մարգրեղութեան և Ս. Հայդորութեան խորհրդները իբրեւ մարդ իր Արարչին հետ չգիտնէ մէջ զնոյ մեծագոյն ազգականը:

● Դշ. 28 Յունիս. — Թարգմանչաց Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Լուսաստանի Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպո. Առաքեան:

● Եշ. 29 Յունիս. — Ս. Թարգմանչաց վարդապետը մտնող Սահակայ եւ Մեսրոպայ (Տոմ ազգային): Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ Ս. Գատրարքը մատուցեց և քարոզեց Ս. Թարգմանչաց վարժարանի Տեսուչը՝ Հոգչ. Տ. Կիրեղ վրդ. Գարեգին: Քարոզի ընտանեւ էր օրուան ձառն Աւետարանէն, «Մի՛ երկնչիր, հետ փոքրիկ, զի հանցաւ Հայր ձեր տալ ձեզ զարքայութիւնն: Հոգչ. Հայրը խոսեցաւ Քարգմանիչ Հայրերու Կատարած անշտիքի զոհողութիւններու մասին: Ս. Գատրարքին ետք Կատարուեցաւ Լոգեհանգստեան պաշտօն՝ հայ ժողովուրդի վրա տակաւոր մշակութեան հոգիներուն համար, նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Գատրիարք Հօր:

ՊԱՇՏՏՈՒԱԿԱՆՔ

● Կիր. 7 Մայիս. — Գիւրգուսեան ժամը 8ին, Ամեն. Ս. Գատրիարք Հայրը, ընկերակցութեամբ Հոգչ. Միսրան Հայրերու, Ներկայ եղաւ Ժառնգ վարժարանի հանդիսատեսին մէջ, Գէշուսեմէն ժամանած Պր. Սահակ Խաչատուրեանի երգանաւ զէտին և երեկոյթի աւարտին ըստ փաշման խոսքը: Ետերաւի մեներգիչին (որ եղբայրն է Ս. Ռախիմ Միսրան Հոգչ. Տ. Արշակ Արքեպո. և Աթո. Տ. Սեղաթ Բէշի-ի) զանչեկի վրայ կ'ընկեւ ընկերակցութեան զանազան Ծկութիւն Լամա:

● Դշ. 24 Մայիս. — Իսլամի Գուրդան պարամի առթիւ, կէսօրէ առաջ, Ամեն. Ս. Գատրիարք Հայրը, ընկերակցութեամբ Լուսաստանի Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպո. Առաքեանի, Աւագ Թարգման Հոգչ. Տ. Գէորգ վրդ. Նազարեանի և Քարաւարք Տիպց Կարպիւ Հնդիկանի, շնորհաւորութեան զնաք վրեժ. Մուսաֆըրանի, Ռախիմ Նապետին, Գաղաթապետին և Սէնտի Արարիոյ Հիւպատոսին:

● Աւր. 26 Մայիս. — Երեկոյան ժամը 7ին, Լուսաստանի Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպո. Նախագահեց Ժողով վարժարանի հանդիսատեսին մէջ Կայացած Գաղաթեան աշակերտ-աշակերտներու Դասմամբի Նուապածութեան Լանդիսին, որուն աւարտին իր գնահատանքի խոսքը ըսաւ հանդէսին կազմակերպչներուն՝ զանազանք և ժամանակ վարժարանի երաժշտութեան առուցիչ Պր. Վահէ Գաղաթեանի և իր շնորհակալ քրոջ՝ Որ. Արշալույսի:

● Աւր. 2 Յունիս. — Իտալիոյ ազգային տունին առթիւ, կէսօրէ վերջ, Իտալական Հիւպատոսարանի մէջ արուած ընդհանրութեան Ներկայ եղաւ Լուսաստանի Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպո., Հոգչ. Տ. Գէորգ վրդ. և Տիպց Կ. Հնդիկան:

● Եր. 3 Յունիս. — Ժառնգ վարժարանի և Ընծայարանի Տեսուչ Հոգչ. Տ. Յակոբ վրդ. վար-

«ՍՈՒՆ»Ի ԽՄԲԱՒԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Զէյթուն Աւարտ (Բ. Տպապրթ., յաւելումով) - Մտչիոց Աւագ Քհյ. Ոսկերիչեան (նուիրատու): Պէյրութ, 1961, էջ 285: [Էջ չկո.]

Պատմության Բաշո Լուսա Գրեյի - Տիգրան II. Փափազեան (Կարա.): Պէյրուի, 1960,
 Լամաշի. Կրօններու Մատերիալիստական Հիմունքները (Բ. Հատոր) - Հին Մարտիրոս-
 եան (Խուրբատու), Պէյրուի, 1960, էջ 510.

Թէկրանարնակ ՏԿ. Արաքս Մակարեան կը նուիրէ հետեւեալ գիրքերը. —

ա) Սա Կամ, Կր Մնամ... - Գ. Զարեան, և Կամ Վահագնով, Կամ Վահագնին - Գ. Բորեան: ԹՀԷՐԱՆ, 1952, էջ 16.

բ) Արարաց Ամսագիր (1959-60 տարու պէս հաշւաւոր) - Թէհրան:

գ) Գիթանջալի (Հաշտերգեր) - Ռաբինդրանաթ Թագոր: Թէհրան, 1954, էջ 72.

7) Մարգարեն - Խալիլ Զիբրան, Թէհրան, 1953, էջ 108.

6) Երեմի Մովսիսյան - Ն. Ստեփանեան: Թէհրան, 1943, էջ 65:

գ) ԱՔՈԱ Այի Սինոս - 2. Միլլապահան, Թէհրան, 1954, էջ 40.

է) Հայ Ժողովուրդի Ոնկախութեան Իրաւունք Նոր Փաստերի Լոյսի Տակ - Անդրէ Տէր Օհանեան, Թէհրան, 1960, էջ 24:

բ) Բաբա Թահեր Օրեանե Համադանի - Թէհրան, 1954, էջ 67:

Ք) Սեփաստարգուծի շարժումը, Կոնանի ճարձի, ՕԳ Ոճոր Յաստարեգ - Շաւարշ Նար-

ժ) Հայ Մարտ - Թէհրան, 1955, էջ 40, [Դուռնի: Թէհրան, 1954, էջ 46,

ժա) Ոստանիկ - Ինքնակենսագրութիւն և 10 Քերթուած: Թէհրան, 1960, էջ 15:

ժբ) Խօսք Ժողովուրդին - Արտակ Եղս. Մանուկեան: Թէհրան, 1961, էջ 36.

Ժգ) Հայ Ազգաց Մարզակերտ Դպրոցի՝ Բրիտանական Միջպալեանի Մենդեան 100ամեակի

ժգ) Հ. Ն. Մ. Մ. - Թէհրան, էջ 120. [Առթիւ - Թէհրան, 1960, էջ 24.

ԺԵ) Լևոն Նրկար - Բ. Այվազյան: Թէկրան, 1959, էջ 312.

Ժ) Զայույեղդին - Ռոժժի: Թէհրան, 1959, էջ 91: [Պէտրոս, 1961:

Ազգապատում (Կ. Հատոր, Ա. Գիրք) ~ Մ. Արք. Օրմանեան: Նուէր Տաճառ Սրապեանէ:

(Դ Ս , Բ . Ս) - Բ Ս Զ . Բ . Ը . Մ . է ն ,
Կախարդական կր նուիրէ . — [Պէջըռութ]

Հայր Յովհ. Կամսարական կը նուիրէ. — [Պէտքութիւն]

ա) Գործի Պատժարական Սինդիկատի Կաթողիկե Հայոց - Կ. Պոլիս, 1911:

բ) Գործի եւ Վճիռի Ազգային Սրահնոցոսի Որ Ի Հռովմ - 1913, էջ 865:

Գ) Զմեաւոու Հայ Վանք (1749-1949): - Մեարոյ Վ. Թերգեան: Պէյրուի, 1949.

7) Ի՞նչ է Համայնավորությունը - Պէթրոս, 1947, [էջ 127 և ԻԳ.,

ե) Վարդանանք Ի Սկսաւ Ազգին եւ Եկեղեցւոյն - Հայր Յովհ. Մըսրէա՛ն: [Էջ 112:

Ծիծեռնակները Յաճեն Անցան (Պատմության քննություն) - Գեղամ Սահ (Ինքու.), Պէրոն, 1961.

Մեղանիկ Տարեգիրք (31րդ Տարի, 1961) - Բ. Թեեան (նուիրատու): Իսթանպուլ, էջ 168.

Կենաց Առաջնորդը - Պատ. Յակոբ Կիրիլլոսյան (Նուիրասուն), Շիրազի, Տպ. Պէրուի,

1961, № 224. (мол.), Удмуртск, 1961, № 86.

Ուրճայի վերջին թերթը 1915ին ('Իւջազնեդուժիւն) - Զարեհ Վ. Որբերեան (Խուրա-

Յեղափոխական Արլով - Կ. Շարք, թիվ 6 (30), Հրատ. և հուլիս Առջի, Հալեպ, 1961.

Ս. Էջմիածնի Կաթողիկոսարանէն նուէր ստացանք Հ. Մանանդեանի «Քրնական Տեսու.

ԻՆԼԵՆ Հայ Ժողովրդի Պատմությունում գրքի Բ. Հատորի Ա. և Բ. Մասերն ու Գ. Հատորը

Աղստանի էի Հայ Ազգ. Բուժարանի Ունամակայ Վարչութիւնը կը նուիրէ Բուժարանի

1958, 1959 և 1960 տարիներու հակիրճ Տեղեկագրերը:

MUKAYESELİ BASIN VE PROPAGANDA (Turkish) - Remzi Balkanlı. Հեղինակի փա-

ժամ քրին համաձայն, Կարալիս Զազարիան (Խաթանպուլէն) կը նշուի թէ Մատենադարանի իւր

ARAM KHATCHADOURIAN - Beyrouth, 1961.

DEATH IN ECSTASY - Ngaio Marsh. Penguin Books. 1959, pp. 286.

Տ. Դաւիթ Վրդ. Ունեակեան կը նուիրէ. —

- ա) THE TRAGICAL HISTORY OF DOCT. FAUSTUS - Christopher Marlowe.
բ) THE APPLE CART - Bernard Shaw. London, 1956, pp. 159. [London, 1954.
գ) THE DOCTOR'S DILEMMA - Bernard Shaw. Penguin Books. 1955, pp. 108.
դ) THE ESSAYS OF ELIA & THE LAST ESSAYS OF ELIA - Charles Lamb.
[London, 1954, pp. 396.
Mr. Frank Harris presents: —
a) THE WORLD COUNCIL OF CHRISTIAN EDUCATION & SUNDAY SCHOOL
b) WORLD FAITHS - March 1961. [ASS'N. - Report, 1960.
THE NEW ENGLISH BIBLE - New Testament. Presented by Terry Ball. Oxford University Press, 1961, pp. 432.
ANNUAL REPORT - Intern. Monetary Fund. Washington, D. C.. For the Fiscal Year ending April 30, 1960. Pp. 221.
HIS HOLINESS VASKEN I - Supreme Patriarch-Catholicos of All Armenians. Biography, letters, etc. by Harry M. Burt.
LOANS AT WORK - World Bank. Presented by the Int. Bank For Reconstruction & Development. Washington, D. C., March 1961, pp. 36.
ATLAS DE CARTOGRAPHIE HISTORIQUE DE L'ARMENIE - Z. Khanzadian. Offert gracieusement par La Fondation Calouste Gulbenkian. France, 1960, pp. 200.
ECHOS D'ARCANES (Poèmes) - Yane Sévac (présenté par l'auteur). Paris, Editions De La Revue Moderne, 1961.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԵԻ

ԱՆՈՒՇԱԽԱՆ ՎՐԴ. ԶԵԶԱՆԵԱՆ

ՀՐԱԶԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆ,

ԵՒ ԻՐ

«ԼԻԱԿԱՏԱՐ ԳԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ»Ը

(ՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ ԵՒ ՔՆՆԱԿԱՆ ՓՈՌՁ ՄԸ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՀԱՏՈՐԻՆ)

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՑԱԿՈՒԹԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

1960

Էջ՝ 333

Գին՝ 4 ՇԻԼԻՆ

ՄԱՍԼՈՅ ՏԵԿ Է

Ս. Է. ՈՒԱՅԹԵՔԸՐ

ԱՆԴԱՄ ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՄԻՋՈՅԸ

ԵՒ

ՈՓԻՆ

ՑԵՍՈՒԹՈՒՆՆԵՐ ՏԻԵԶԵՐԻՒ ՄԱՍԻՆ

ԵՒ

ՓԱՍՏԵՐ ԱՍՏՈՒԹՈՑ ԴՈՅՈՒԹԵԱՆ

ՔԱՐԳՄԱՆԵՑ

Շ. Վ. Ա.

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

1961